

L 64-5
52

1000.

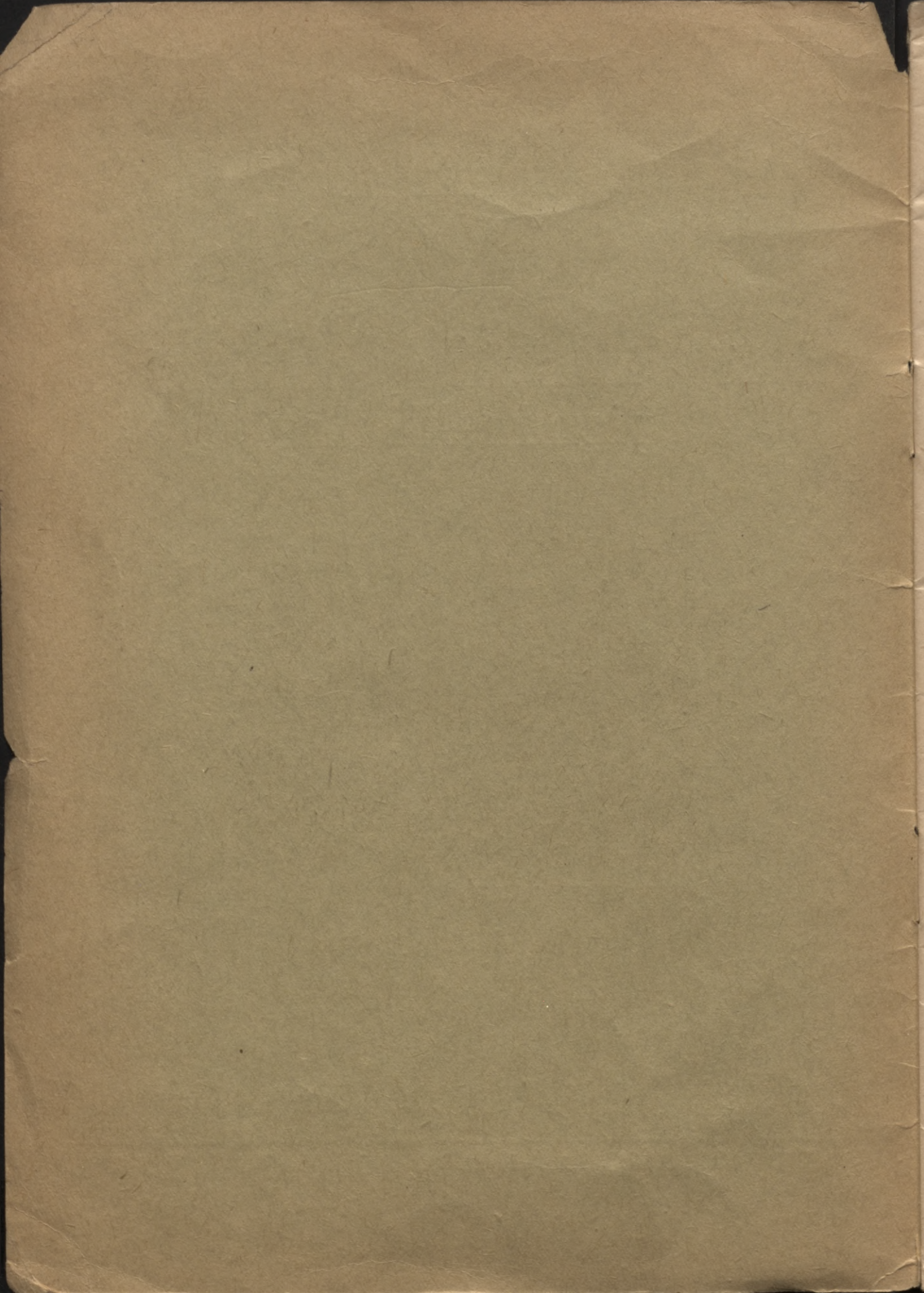
H. Riekstiņš

Daži viduslaiku celtniecības pieminekļi Rīgā

Rīgā, 1939

IZDEVĒJA PAJU SABIEDRĪBA „GRĀMATRŪPNIEKS“

64

L 64-5
52

quest
L
72

H. Riekstiņš

Daži viduslaiku celtniecības pieminekļi Rīgā

Rīgā, 1939

IZDEVĒJA PAJU SABIEDRĪBA „GRĀMATRŪPNIEKS“

L-1

B-1

Grāmatu spiestuves paju sab.
„GRĀMATRŪPNIEKS”
Rīgā, Pils ielā Nr. 14.

Latv. PSR Valsts bibliotēka

~~5-1.441~~

03060621499

Rīga, 1933

IZDEVĒJA PAJU SABIEDRĪBA „GRĀMATRŪPNIEKS”

Priekšvārdi.

Literatūras un rakstu par Rīgas viduslaiku celtniecības pieminekļiem ir samērā daudz, bet gandrīz visi tie rakstīti bij. baltvācu garā, tiem nereti trūkst objektivitātes un laba tiesa to laika, tecējumā jau novecojusies, kas vairs neatbilst mūsu dienu garam.

Pēdējo divu gadu laikā Galvas pils. Rīgas vēsturiskā muzejā izdarītie arhaioloģiskie pētījumi, dažādās Rīgas vecpilsētas vietās, dod mums objektīvus Rīgas senvēsturisko un vēsturisko laiku lieciniekus, kas rāda, ka sen pirms vācu 1201. g. dibinātās Rīgas, te jau gadu simteņus ilgi pastāvējusi latviešu un lībiešu celtā Rīga. Šie paši jauniegūtie materiāli pasvīturo, ka arī pēc vācu apmešanās te 1201. g., latviskās kultūras loma Rīgā nav mazinājusies, bet nepārtraukti pastāvējusi blakus vācu pilsētas kultūrai, zināms saņemot vispārējās, nīvilējošās internacionālās pilsētu kultūras ietekmes. Šis moments pasvīturo latviešu līdzīgo lomu un nozīmi Rīgas pilsētas celšanas un kultūras darbā, ko tik stūrgalvīgi līdz pašam beidzamam laikam centās un vēl cenšas noliegt baltvācu kultūras ideologi.

Mana grāmatiņa apskata tikai daļu Rīgas ievērojamāko viduslaiku pieminekļu un tā domāta galvenām kārtām Galvas pilsētas apmeklētāju-tūristu pieaugoša pulka vajadzībām.

Šis darbs ir radies Galvas pilsētas Rīgas lielvecākā R. Liepiņa kunga ierosmē, kuŗa rūpes pazīstamas tiklab Rīgas tagadējās, kā arī senās sejas spodrināšanā, par ko viņam izsaku visdziļāko pateicību. Pateicību esmu parādā Galvas pilsētas Rīgas vēsturiskā muzeja direktoram R. Šnores kungam, „Pašvaldību darbinieka“ redakcijai, sevišķi viņa redaktoram K. Liepiņa kungam, Galvas pilsētas Rīgas tūrisma lietu pārzinim V. Zāģera kungam, kā arī paju sabiedrībai „Grāmatarūpnieks“, kuŗi visādi veicinājuši šā darba parādīšanos atklātībā.

Rīgā, 1939. g. decembrī.

Autors.

Rīgas senie apcietinājumi.

I. Mūris, torni, vārti, grāvis un tilti.

Katras senās pilsētas galvenā un svarīgākā sastāvdaļa ir viņas apcietinājumi, viņas mūri. Senos laikos, kad tautu savstarpējās attiecības nebija rēgulētas līgumiem, pilsētām, kā attiecīga apgabala centriem, vajadzēja būt stipri apcietinātām, jo līdz ar pilsētas iekarošanu, pārgāja ienaidnieka varā arī attiecīgais apgabals. Tamdēļ arī visas viduslaiku pilsētas rūpējās par savu mūru stiprumu un drošību.

Kad 1201. g. lībieši ierāda bīskapam Albertam vietu vācu faktorijai savā Rīgā, tad pirmais vāciešu uzdevums bija šo daļu apcietināt. Šis gads tad arī ir pirmo tagadējās Rīgas apcietinājumu sākums. Pirmie apcietinājumi iejoza laukumu gar tagadējam Zirgu, Rozena, šķērsoja Krāmu un turpinājās gar Tīgoņu un Kungu ielām līdz Grēcinieku ielai, tad taisnā līnijā uz Jāņa ielu, līdz L. Kalēju ielai un tad pa to līdz Zirgu ielai (2. att. I). Apcietinājumu virzienā pa tagadējo L. Kalēju ielu noteica Rīdziņas upe, jo mūris te virzījās pa tās krastu. Rīgas apvidus ir ļoti nabadzīgs akmeņiem, bet tajā laikā bija ļoti bagāts mežiem, jo Indr. stāsta (VII, 8), ka 1203. g., priesteri, kopā ar peregrīniem, cērt pie Senā kalna (tag. Vieņības laukumā) mežu, un mežs ir tuvu pilsētas robežām arī citās vietās, tad saprotams, ka pirmie Rīgas apcietinājumi nebija akmeņu mūris, bet gan, kur to pielāva zemes profils, valnis ar koka palisādēm un grāvis, vai zemākās vietās — valnis ar koka apcietinājumiem (palisādēm). Šie apcietinājumi līdzinājās vietējo piļu apcietināšanas veidam un bija samērā ātri uzcelami.

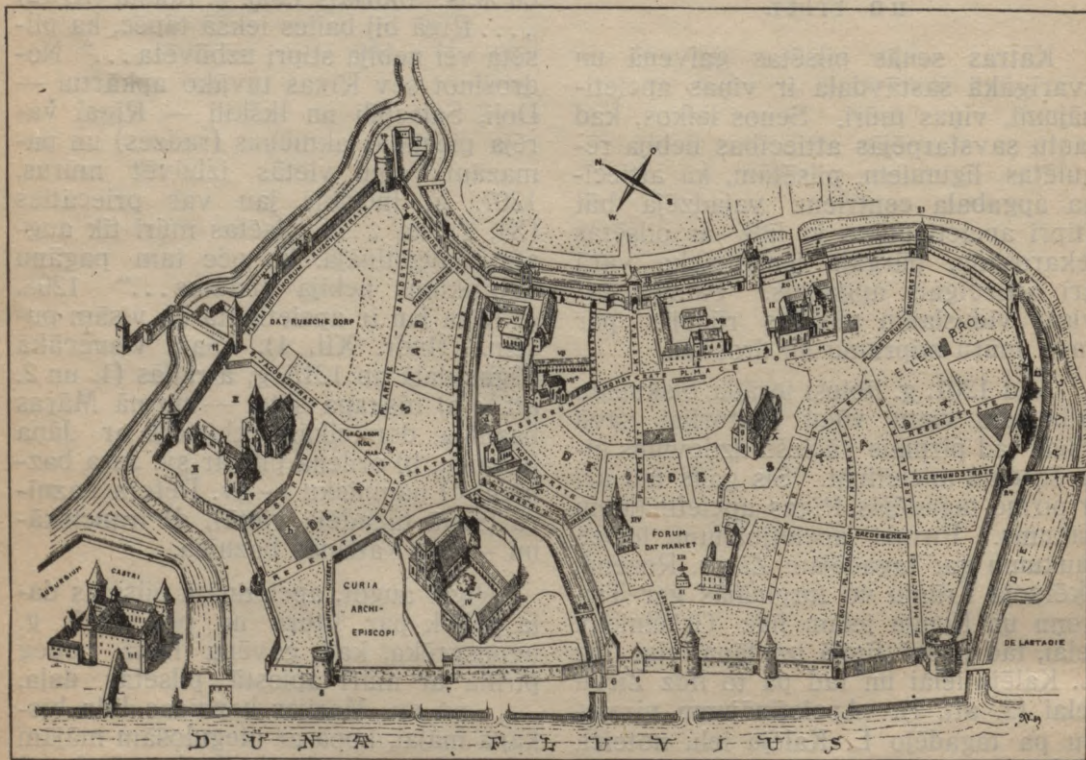
Tie tomēr nav pārāk droši arī pašu vācu acīs. Indriķis 1206. g. raksta (X, 12) „... Rīgā bij bailes iekšā tāpēc, ka pilsēta vēl nebija stipri uzbūvēta...” No drošinot sev Rīgas tuvāko apkārtni — Doli, Salaspili un Ikšķili — Rīgai varēja piegādāt akmeņus (radzes) un pamazām valņu vietās izbūvēt mūrus. 1207. g. Indriķis jau var priecāties (XI, 1), ka „... pilsētas mūri tik augstu paaugstināja, ka pēc tam pagānu uzbrukums nebija bīstams...” 1208. g. Rīga jau ir apcietināta no visām pusēm. (Indr. XII, 1). Šajā visvecākā Rīgas daļā ap 1215. g. atradās (1. un 2. att.): a) biskapa sēta, — pirmā Māras baznīca, dominikāņu klostērs ar Jāņa baznīcu, b) ordeņa pils ar sv. Jura baznīcu, c) namnieku — sv. Pēterā baznīca (savā tagadējā vietā), d) franciskāņu — sv. Katrīnas baznīca.

Rīgai augot, apcietinātā pilsētas daļa paliek par šauru un pēc 1215. g. ugunsgrēka, kad gavēņa laikā nodeg pirmā ar mūri apjostā pilsētas daļa, „... no sv. Marijas baznīcas līdz biskapa mājai, kopā ar piegulošām mājām līdz pat bruņinieku brāļu baznīcai...” (Indr. XVIII, 6), sv. Marijas baznīcu pārceļ ārpus mūriem, viņas tagadējā vietā. Vajadzēja paplašināt pilsētas mūri resp. teritoriju un tas arī tika darīts. Mūri pagarināja no Rozena (Rožu) ielas gar L. Jaunavu ielu līdz Daugavmalai, tad gar Daugavmalu, pa Minsterejas un L. Kalēju ielām — Rīdziņas krasta virzienā, kamēr tas L. Kalēju, pie Jāņa ielas, savienojas ar pirmo mūri. (2. att. II). Šajā pilsētas daļā atradās: Melngalvju nams, jaunais tirgus un rātsnams (savā tagadējā vietā). Sākumā mūrus izbūvēja tikai no Rozena (Rožu) ielas līdz Daugavai. Gar

Daugavmalu un Rīdziņu uzbēra valni, bet jau ap 1230. g. arī visa šī teritorija bija apjosta ar mūri.

Turpinoties pilsētas straujai augšanai mūri, 13. g. s. otrā pusē, vajadzēja otro un arī pēdējo reizi paplašināt. Tagad tas stiepās no Zirgu ielas gar M. Zirgu ielu, M. Kalēju ielas virzienā uz Pulveža torni, gar Torņa ielu un Ar-

sākumā, pilsētai 1297. g. nopostītās ordeņa pils vietā, 1330. g., ordeņmestra Monheima laikā, vajadzēja uzcelt ordenim jaunu pili, tagadējā Rīgas pils vietā, kā arī noplēt pilsētas mūrus pret jauno pili, rajonā no pils līdz Jēkaba baznīcai un gar Daugavmalu līdz Anglikāņu baznīcai. Te mūrus pilsēta varēja atjaunot tikai 1454. g. ordeņ-

1. att. Rīgas apcietinājumu rekonstrukcija ap 1400. g. (V. Neumaņa).

senālu pāri Čakstes laukumam, gar Uzvaras kolonnu uz Daugavmalu, šķērsojot pili apm. vidū, no teienes gar Daugavmalu, savienojoties pret Jaunielu ar otrā paplašinājuma mūri (2. att. III, IV). Šajā paplašinājumā atradās: sv. Māras baznīca ar klosteri, sv. Jēkaba baznīca un 1255. g. dibināta cisterciniešu klostera sv. Marijas-Maģalas baznīca. Šos mūrus nobeidza celt un nostiprināt tikai ap 1300. g. Pēc neveiksmīgām cīņām ar ordeni, 14. g. s.

mestra Jāņa Mengdena laikā. (2. att. IV.) Tāda ir īsumā Rīgas mūra vēsture. No visa šā, ilgus gadu simtus pastāvošā mūra, mūsu dienās ir palikušas pāri tikainiecīgas paliekas, atskaitot Pulveža torni un pils aizsardzības sistēmā ietilpinātos Rīgas mūru torņus. Sīkāk mūru fragmenti ir uzglabājušies šur tur ēku starpā, ja tās pieslēdzas senam mūrim. No pirmā Rīgas, zemes un koka veidotā, apcietinājuma (13. g. s. pirmie gadi) nav atrastas pat drošas

paliekas. Vēlāko mūru paliekas ir at-
rastas diezgan daudzās vietās, bet bi-
jušie Rīgas kungi ļoti maz ir rūpēju-
šies par to saglabāšanu un uzturēšanu.

Uz nejaušos atradumos iegūtiem
datiem, Rīgas mūra pamatos 13. g. s.,
lai tie būtu stiprāki, lika 1,22 m biezu
zilā māla (glūdas) kārtu. Konsekven-
ti tas visur nav ieturēts, jo vietām mū-
ra pamati balstās tieši uz smilts. Mū-
ra pamats (zemē) bija ap 3,66 cm biezs.
Sākumā pilsētas mūrus cēla no kaļķak-
meņiem, kurus pa Daugavu piegādāja
no Salaspils un Ikšķiles. Kieģeļus sāk
pielietot vēlāk, bet jau arī 13. g. s. pir-
majā pusē, kad pilsētai pašai jau pieder
vairāki kieģeļu cepli. Nereti mūri cel-
no kaļķakmens šķembu un kieģeļu jau-
kuma. Mūra biežums virs zemes (to-
reizējās ielas līmeņa) ir 1,5—2,5 m un
augstums, skatoties pēc zemes reljefa,
no 5—9 m, neieskaitot pamatus (to-
reizējo zemē ierakto daļu). Lai mūra
aizstāvjiem to būtu labāk nosargāt, tad
mūra augšdaļā, apm. 2,5 m atstatumā
no mūra malas, ierīkoja aizsargu eju
(Wehrgang), kuŗu pārklāja vienslīpu
(uz iekšpusi) vai arī divslīpu (uz abām
pusēm) kārniņu jumts. Šajā aizsargu
ejā novietojās mūra aizstāvji, vai arī
staigāja sardze. Aizsargu eja abos ga-
los savienojās ar torni (labi redzama
pie Pulveŗa torņa noplēstās mūra da-
ļas), uz to vēl veda trepes tieši no
Trauksmes — Trokšņa ielas, kāda 2,5
m. platumā pastāvēja gar visu senās Rī-
gas mūra iekšpusi un kuŗu nedrīkstēja
apbūvēt. Mūra augšdaļā, nelielos at-
statumos, atradās šaujcaurumi 58—73
cm augsti, kuŗi uz ārpusi sašaurinājās,
no 50—85 cm iekšpusē, līdz 14—20 cm
ārpusē. Pa šiem šaujcaurumiem vai
arī mūra augšdaļā izbūvētiem robiem
(Zinnen), mūra sargi apšaudīja ienaid-
nieku, lēja tiem virsū verdošu ūdeni,
piķi vai arī meta akmeņus, ja ienaid-
nieks bija piekļuvis tieši mūrim un mē-
ģināja tur parakties. Šaujcaurumus iz-
mūrēja kieģeļiem, vai arī izlika kaltām
kaļķakmens plāksnēm. Ja šaujcauru-
mos bija jāriņķojas ar uguns ieroci (15.
g. s.), tad to vidū iebūvēja koka si-
ju ieroča atbalstam. Dažās rekonstruk-

cijās (Neumaņa) redzams, ka mūri ār-
pusē zem šaujcaurumiem rotā orna-
mentāla frīze (3. att.), bet tas līdz šim
nevienā atrastā mūra daļā nav konsta-
tēts, tāpat nav saskatāms vecākos Rī-
gas attēlos.

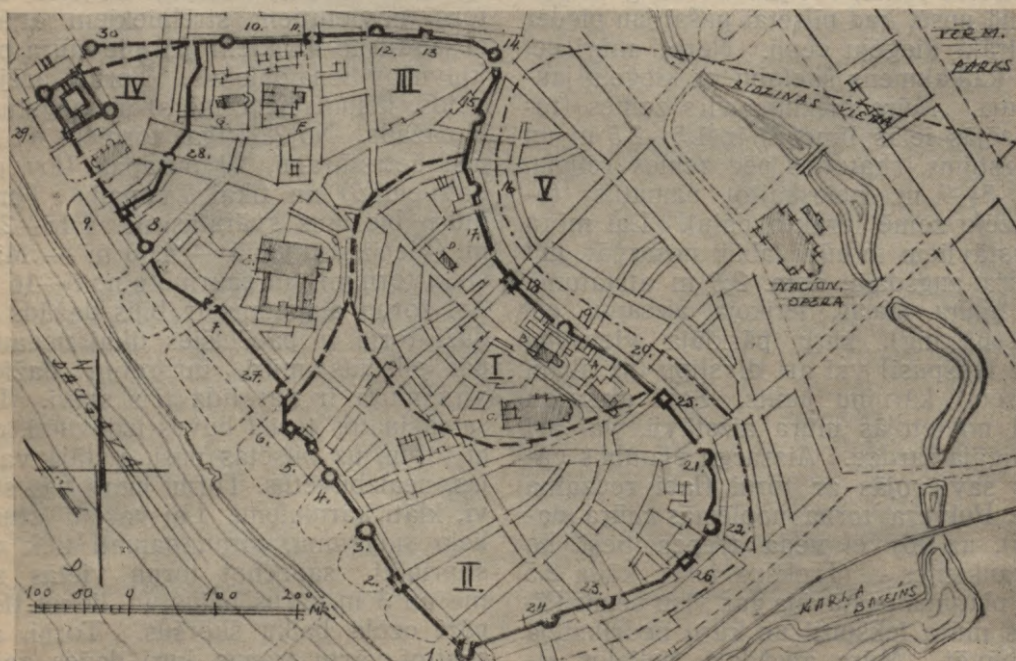
Mūra sastāvdaļā un aizsardzības si-
stēmā ietilpa torņi. Rīgas mūros līdz
šim izdevies konstatēt 28 torņus. Tor-
ņi atradās ap 100—120 m attālumā
viens no otra. Daļa torņu bija celta
vārtu aizsardzībai — vārtu torņi, —
bet daļa to noderēja mūru aizsardzībai,
un atbalstam, jo torņa lielākā pusē
vienmēr izvirzījās ārpus mūriem, kas
tornī novietotiem strēlniekiem atļāva
apšaudīt no flankiem jau pie mūra pie-
kļuvušos ienaidniekus. Torņu ārējais
veids, lielums (caurmērs) un augstums
ir dažāds. No 28 Rīgas torņiem, 11 bi-
juši četrstūrā, 10 pusapaļi (arī pa-
kavveidīgi) un tikai 7 apaļi. Torņu
mūru biežums svārstās no 1,15—2,40
m, (vienā gadījumā — 4,60 m — Mār-
staļu tornim), un caurmērs no 6—16 m.
Arī torņu augstums ir bijis dažāds —
daži torņi ir pacēlušies tikai nedaudz
pār pilsētas mūri, turpretim dažiem
virs mūra ir pat līdz trīs stāvi. Lai
samazinātos torņu būves izdevumi, da-
ļu torņu, uz pilsētas pusi, atstāja valē-
jus, neaizbūvētus. Torņu jumti bija stā-
vi, klāti kārniņiem. Lai varētu izturēt
lielo smagumu, torņu pamati tiek no-
stiprināti, sadzenot torņu vietās ze-
mē ap 3 m garus pāļus un liekot tiem
pāri ozola baļķu šķēršus. Torņi, at-
skaitot vārtu troņus, kuŗi dažos gadi-
jumos arhitektoniski izgreznoti (3.
att.), bija vienkārši bez kādiem izgrez-
nojumiem. Vārti bija katras pilsētas ap-
cietinājumu vārīgākā vieta, tamdēļ tos
vienmēr rūpīgi sargāja. Rīgai bija pa-
visam 20 vārti, no kuŗiem 18 sargāja
torņi, tikai 2 vārtiem nebija torņu. Gal-
venos vārtus sargāja īpaši vārtu torņi,
celti tieši virs vārtiem. Tādi Rīgā bi-
ja — 6. Pārējiem 12 vārtiem torņi at-
radās tieši blakus vai arī nelielā atsta-
tumā. Galveno vārtu aizsardzībai pa-
stāvēja vēl īpašas aizsargu būves t. s.
„propugnaculum“, „cvingeri“. „Cvin-
gers“ ir gara, šaura mūra telpa, kuŗa

atradās galveno vārtu priekšā un kuŗai bija jāiet cauri, lai pieklūtu galveniem vārtiem. Jēkaba vārtu „cvingers“ ir sācies ap 68 m aiz vārtiem. „Cvingers“, lielāko tiesu, neatrodas tieši pretim vārtiem, bet gan novirzīts uz kreiso pusi, lai uzbrucējiem būtu atsegts labais plecs un lai vēlākos laikos „cvingerī“ šautās lielgabalu lodes arī tūdaļ netrāpītu galvenos vārtos. Rei-zēm „cvingerī“ ir arī laužti, tiem arī ir vārti un zemi torņi. Rīgā zināmi 4 „cvingeru“ vārti.

1.*) Marstaļu tornis un vārti (Mar-staltorn, Marstalporte), pakavveidīgs ar „cvingeru“, vēlākos laikos pārbū-vēts. Stiprākais Rīgas tornis; sargāja ieeju Rīdziņas ostā un vārtus starp Rīdziņas un Daugavmalas tirgiem. Ie-vērojams arhitektoniskā ziņā. (3. att.)

2. Peldu ielas vārtu tornis (porta porcorum, Swyneporte), četrstūrainš, senāk Čūku ielas tornis ar Vikbolda vārtiem.

3. Grēcinieku tornis ar vārtiem (Sundertorn, Sunderporte), nosaukts

2. att. Rīgas senais mūris (Lōwis of Menāra rekonstrukcija).

Visiem Rīgas mūra torņiem un vā-tiem ir savi nosaukumi, kuŗi gan laiku gaitā vairākkārt mainījušies. Torņi un vārti nosaukti gan tā laika pazīstamo personu vārdā, tiem tuvu stāvošu vietu vai celtņu vārdā, kā arī pēc torņa ārē-jā izskata, krāsas vai tā izlietošanas veida.

Rīgas mūros ir atradušies šādi tor-ņi un vārti, kuŗi celti dažādos laikos un kuŗu celšanas laiku lielākai daļai nav iespējams sīkāki noteikt.

birģermeistera Sunderna vārdā. (Grēc-nieku nepareizi tulkots).

4. Šāļu tornis ar vārtiem (Schal-torn, Schalporte), apaļš, nosaukums at-vasināts no svaru kausa (Wagschale), jo atradās tirģus svaru tuvumā.

5. Sievu tornis (Wiwertorn, Frou-wertorn), četrstūrainš, mūra aizsar-dzībai.

*) Torņu numurācija saskaņota ar 1. un 2. att. torņu numurāciju.

6. Prāvesta tornis (turre captivorum, Prouesttorn), senāk Gūstekņu tornis, četrstūrainis, mūra aizsardzībai.

7. Biskapa vārtu tornis (Stychtes porte), četrstūrainis.

8. Mūku tornis ar vārtiem (porta fartorum, Kutertorn) un „cvingeru“, apaļš.

9. Vilku bedres tornis (torn des Wulveskule), četrstūrainis, stūra tornis, celts pēc 1330. g.

10. Jaunavu tornis (De torn by dem youngfrouwenkloster), apaļš, mūra aizsardzībai, senāk saukts arī par Klosteņa, Arsenāla un Mazo Pulvēra torni, celts 1336. g.

11. Jēkaba vārtu tornis (Porta b. Jacobtorn, de nige torn), četrstūrainis ar „cvingeru“. Saukts arī par Jauno torni.

12. Sv. Jūra tornis (de torn b. der Russchen Kerke over) ar 1698. g. ierīkotiem Zviedru vārtiem, četrstūrainis.

13. Ramera tornis (de klene torn in des Russchen strate), četrstūrainis, mūra aizsardzībai.

14. Pulvēra tornis ar vārtiem un „cvingeru“ (porta arene, Sandtorn), pakavveidīgs, stūra tornis, senāk saukts Smilšu tornis, 26 m augsts no tagadējā ielas līmeņa.

15. Pelēkais tornis, pusapaļš, mūra aizsardzībai.

3. att. Marstaļu tornis ar vārtiem.

16. Gilzu vārtu tornis (de torn achter den Gildstoven), pusapaļš, atrašanās vieta nav noteikti konstatēta.

17. Laipu vārti bez torņa (de stekestratenporte), saukti arī „Pelēko mūku“ (franciskāņu) vārti.

18. Kaļķu tornis ar vārtiem (porta sutorum, porta cementi s. calcis, bud-dentorn, kalktorn) četrstūrainis, saukts arī Pārdotavu tornis ar Kurpju (kurpnieku) vārtiem.

19. Tornis ar vārtiem pie vecās ordeņa pils (S. Jūrgenstorn), pusapaļš. tā atrašanās vieta nav noteikti konstatēta.

20. Dominikāņu vārti bez torņa (de swarten monneke porte), saukti arī par Melno mūku vārtiem.

21. Audēju tornis ar vārtiem (porta castorum, bewerstorn), pakavveidīgs, senāk saukts Bebru tornis un vārti.

22. Alkšņu tornis ar vārtiem (porta Schakemans, Ellerbroktorn), pakavveidīgs, saukts arī par Šakemaņa torni un vārtiem.

23. Rēzenes tornis ar vārtiem (porta Resen, Peutouenporte, Resentorn), pusapaļš, vārti saukti arī par Peitavas vārtiem.

24. Mūzikantu tornis ar Rīdziņgrīvas vārtiem (thorn achter Meteler), pusapaļš.

25. Jāņa ielas tornis, ar vārtiem, četrstūrainis.

26. Četrstūrainis tornis, vai Mazais Alkšņu tornis, četrstūrainis, mūra aizsardzības tornis.

27. Jaunielas vārtu tornis, četrstūrainis, izbūvēts vēlākos laikos.

28. Pils vārtu tornis (de Sillecken, Slotestorn), četrstūrainis, kuŗš izbūvēts pēc 1454. g., kopā ar šo pilsētas mūra daļu.

29. Svētā gara tornis, senāk pilsētas mūra tornis, apaļš, pēc 1330. g. ietilpināts Rīgas pilī — ziemeļu rietumu tornis.

30. Priekšpils tornis, atzīmēts 1646. g. Kirsteniga plānā, apaļš. Senāk domājams, bijis pilsētas mūra tornis.

Par pilsētas iekšējiem mūriem, kurus pabeidza nojaukt 16. g. s., torņiem un vārtiem maz kas zināms.

Aiz apcietinājuma mūra atradās grāvis. Mūra austrumu un ziemeļaustrumu pusē, grāvja vietu izpildīja Rīdziņa. Mākslīgu grāvi, kuŗa sienas nostiprināja pret izgrūšanu ar glūdu un kuŗu piepildīja ar ūdeni, vajadzēja ierīkot tikai mūra ziemeļu daļā, sākot no Pulvēŗa torņa līdz Daugavai. Grāvis bijis caurmērā 18 m plats, dažādā dziļumā.

glabājies, atskaitot grāvjos iedzīto sta-bu galus. Šo mūsu, torņu un smilšu kalnu iejosto Rīgu (4. att.), cēla mūsu tēvi ar savu darbu, ar savu sviedru augļiem. Kaut arī pilsētā valdīja sve-ši kungi, tomēr latvietis vienmēr apzi-nājās savus nopelnus un nozīmi viņas celšanā:

Rīga, Rīga, skaista Rīga,
Kas to skaistu darināja;
Vidzemnieku sūra vara,
Pakavoti kumeliņi.

D. 31803, var.

4. att. Rīgas skats ar mūri un torņiem 17. g. s. sākumā.

Lai pārklātu grāvim resp. Rīdziņai, bija nepieciešami tilti, kuŗi arī atradās gandrīz pret katriem vārtiem. Tilti bija vienkārši, koka konstrukcijas, uz grāvī — Rīdziņā iedzītiem pāļiem, stabiem. Ap 15 dažādi tilti ir minēti Rīgas mantojumu grāmatās, laikā no 1384.—1579. g. Savas vieglās būves dēļ, no šiem tiltiem arī nekas nav uz-

Ja šī mūŗu, torņu sargātā pilsēta, neievēroja latviešu zemnieku, tad no viņa dūsmām Rīgas kungus nesargāja arī tās biezie mūŗi.

Bisenieki, strēlinieki,
Mani īsti bāleniņi;
Sašaudīja Rīgas pili
Deviņos gabalos. D. 31944.

Lai tikai atceramies pirmās ordeņa pils izpostīšanu 1297. g. un ilgās pilsoņu, kuŗu lielais vairums bija latvieši, cīņas ar ordeni, tad redzam, ka tautas dziesma nav tukša lielišanās, bet ar faktiem pierādāms notikums.

15. g. s., attīstoties uguns ieročiem, Rīgas mūri un torņi zaudēja savu agrāko nozīmi pilsētas aizsardzībā, un palika par otrās pakāpes aizsardzības līniju, kamēr istā aizsardzības loma piekrita smilšu valnim ar visiem tā izveidojumiem.

II. Valņi, grāvji, bastejas, ravelīni u. c.

14. g. s. beigas un 15. g. s. sākums pilsētu apcietināšanā nes ļoti lielas pārgrozības. Ir atrasts šaujamais pulveris, šaujamo ieroču attīstība iet ātriem soļiem uz priekšu, ka jau 15. g. s. otrās puses lielgabali var mest tik smagus lādījumus un tik spēcīgi, ka mūra apcietinājumi jau par vājiem, lai tos aizturētu. Seno mūru nozīme mazinas un viņu vietā stājas smilšu valņi ar grāvjiem, kā arī citām apcietinājumu izbūvēm valņu priekšā. Par Rīgas apcietinājumu pārveidošanu 15. g. s. mums ziņas ir visai trūcīgas. Kāda 1482. g. atzīme vēsta, ka pilsētas mūri šajā gadā tiek pastiprināti un no jauna apcietināti, bet par kaut kādiem valņiem vēl neiet runa. Kad 16. g. s. pirmā pusē pulveris kara mākslā jau teic gandrīz izšķirošo vārdu, arī Rīga sāk domāt nopietnāk par apcietinājumu pārbūvi un pilsētas apcietināšanu. Laikā no 1537. līdz 1548. g. parādās pirmie Rīgas smilšu valņi un bastioni. Šo apcietinājumu būve tiek turpināta un laikā no 1551. līdz 1554. g. Rīgu jau iejož pirmais smilšu valnis. Kā šis valnis gājis, cik augsts un ar cik bastejām, to mums grūti noskaidrot, jo ziņas par šo pirmo valni un viņa celšanu visai trūcīgas. Arī divos senākos Rīgas attēlos — S. Minstera kosmografijas 1548. g. kokgriezumā, tāpat Brīna 1572. g. vara grebumā, nav ne mazākās atzīmes vai norādījuma uz šādu valņu pastāvēšanu.

Par 1537. g. būvēto valņu posmu, starp Smilšu un Jēkaba vārtiem, vēsta

kāda atzīme L. Gildes rēķinu grāmatā. Interesanta ir atzīme eltermaņu grāmatā no 1552. g. valņu būves lietā. Eltermans V. Glandorps aizrāda, ka ja nu virsnieks un valņu meistars Hans Rijs jo projam saņem algu, tad patiešām ar vajadzētu sākt „pilsētu izbūvēt un izlabot“, lai rāte neizdotu gluži par velti naudu. Un nolēma — no Kaļķu vārtiem (vēlāk Smilšu vārtiem) un ap Rīdziņu, pilsētu ar valni apcietināt. Lai sanāktu vajadzīgie līdzekļi valņu būvei, nolēma pacelt akcizi un ievest vēl īpašu nodevu, sauktu „lielo šāvienu“. Šās nodevas tomēr deva maz līdzekļu un tāpēc ar valņu būvi sevišķi neveicās. Valņa būvi kavēja arī citi apstākļi — Rīgas virsbīskaps un ordeņmestrs kopēji pieprasīja rātei, kamdēļ tā apcietina pilsētu bez viņu piekrišanas un par zaudējumu zemei, ka arī lika apcietināšanas darbus pārtraukt. Pilsoņi un rāte paskaidroja, ka valni necel, lai kādam kaitētu, bet gan par slavu keizarsiskai Majestātei un godu visai Romas valstij. Tas sargās arī zemi kara laikā, kad krievi, poļi vai citi svešnieki gribētu Vidzemi apdraudēt. Būvdarbos izaicināja piedalīties arī ordeņmestru Hazenkampu (Brigeneju). Valņu meistars saņēma krietu dzeramnaudu un būvdarbi, pēc neilga pārtraukuma, varēja turpināties. Nākošā gadā ordeņmestrs jau noteikti pieprasīja, „lai pilsēta visādā veidā tiktu apcietināta“, ko tā, kā jau iepriekš teikts, skaidri darīja. Ar to beidzas interesantā atzīme eltermaņu grāmatā.

Šī piezīme rāda, ka pilsētas rāte ne sevišķi enerģiski ķērās pie valņu izbūves. To rādīs arī vēlāku laiku notikumi, kad pie apcietināšanas darbiem rāte jāspiež vai ar bruņotu varu. Kaut arī šī eltermaņu grāmatas piezīme ļoti interesanta, tomēr tā nedod skaidru ieskatu apcietinājumu sistēmā un izveidojumā. Šie valņi ir celti tikai pilsētas zemes pusē, Daugavas pusē tādi vēl nav sastopami līdz pat 17. g. s. vidum. Domājams, ka šie pirmie valņi atradās ap 200 soļu attālumā no mūriem. Jaunradušos „starp valņu“ rajonus ļoti ātri apbūvēja un tā radās jauns pilsētas paplašinājums. No

vecpilsētas „starpvalņu“ rajonā ieveda visi mums pazīstamie vārti, jo mūris vēl šajā laikā tika turēts kārtībā, kā otrā aizsardzības līnija. Caur valņiem uz āru (zemes pusi) veda tikai trīs vārti — Jēkaba, Smilšu un Marstaļu, turpretim gar Daugavmalu palika lietošanā visi senākie 7 vārti.

Šie pirmie valņi izrādījās par nepieciešamiem un arī pārāk tuvu pilsētai, tamdēļ tos 16. g. s. beigās pavirzīja uz priekšu apm. tag. Kārļa bulvāra un Valņu ielas līnijā. Arī visu valņu sistēmu pārbūvēja pēc itaļu parauga, sadalot visu valņu līniju četrās taisnās daļās. Šo taisņu krustojšanās punktos ierīkoja valņu atbalsta punktus, pustorņu veidīgus, kurus arī sauca par „rondeliem“, jo to pamatforma bija aplis. 16. g. s. beigās valņu sistēmā bija 6 šādi „rondeli“ — Jēkaba, (pret tag. Nacionālo teātri), Smilšu — (pret tag. Basteja kalnu), Jaukais — (pret tag. Nacionālo operu), Pirts — (tag. Amatu nama vietā), Marstaļu (Marstaļielas galā). Pašās 16. g. s. beigās, starp Daugavu un Jēkaba rondeli, uzbūvēja sesto — Pils rondeli (tag. Valsts bibliotēkas vietā). Valņu pieeju pie Daugavas nostiprināja ar 2 pusrondeliem — Miesnieku, (Miesnieku ielas galā) un Daugavas (tag. dzelzceļa tilta sākumā). Rondeli bija atbalsta punkti valņiem, jo no tiem varēja apšaudīt pāri valnim iebrucēju ienaidnieku. Valņu priekšā atradās grāvis, pildīts ar ūdeni.

Kaut arī šķietami šie pilsētas apcietinājumi izlikās stipri, tomēr patiesībā tie bija jau novecojušies un 16. g. s. beigās artilērijai nespēja pretim turēties.

Stefāns Batorijs 1582. g., apskatot pilsētas apcietinājumus, atrod tos par galīgi nederīgiem pilsētas aizstāvēšanai. Lai to pierādītu, karalis Teātra un Valņu ielas stūrī, pārvāca ar zirgu pār valni, tāpat pārbrida grāvi un tad pa to pašu ceļu atgriezās pilsētā atpakaļ. Karalis nolēma pilsētas apcietinājumus modernizēt un pārbūvēt, bet rāte vienmēr vīcinājās, jo tas prasītu daudz līdzekļu. Tādu Rīgas pilsoņiem nopietniem un vispārderīgiem pasākumiem nebija, turpretim dzīrām un uzdzīvei naudas ne-

kad netrūka. Gandrīz ar varu karalim beidzot izdevās piedabūt rāti cietokšņa pārbūvei.

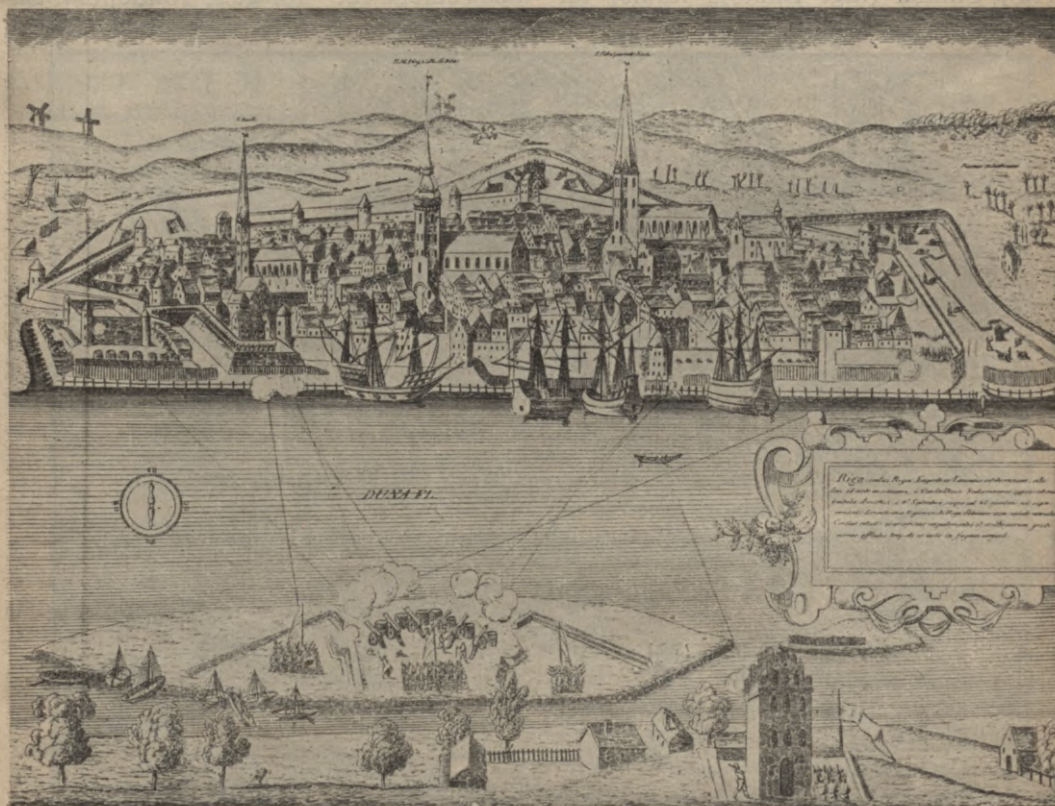
Pilsētas apcietinājumus tagad pārveidoja pēc nīderlandiešu sistēmas, pārvēršot rondelus bastejās. Par bastejām sauc trīsstūrveidīgus uz priekšu izvirzītus nocietinājumus. Bastejas uzbēra samērā augstāk un to ārējās malās — fazēs novietoja spēcīgākos lielgabalus, lai uzbrucējus varētu atgaināt jau no lielāka attāluma. Basteju malās — flankos, kuras saskārās tieši ar valņu līniju, novietoja mazāka kalibra lielgabalus, kas apsargāja grāvjus un pieejas kaimiņu bastejai. Taisno valni starp divām bastejām sauca par kurtīni.

Pārbūvējot apcietinājumus, paaugstināja valņus, padziļināja grāvjus un valņu iekšējās malas pat izmūrēja, lai aizsargātu tās pret izgrūšanu. Arī grāvju malas pilsētas pusē izmūrēja līdz dibenam, lai tās būtu stāvākas un grāvi pārkļuvušam ienaidniekam grūtāki izrāpties malā. Vārtus, kur, kā jau redzējām, valņos bija maz, nocietināja vēl ar īpašiem mazākiem valnišiem. Pie valņu pārbūves darbiem vispirms ķērās pilsētas dienvidu-austrumu daļā, bet Smilšu un Jēkaba bastejas atstāja pēdējās. Tas arī bija Rīgai liktenīgi, jo taisni pret Smilšu basteju Gustavs Ādolfs 1621. g. vērsa savu uzbrukumu un arī piespieda Rīgu kapitulēt. Šo divu pēdējo basteju nozīmi vājināja tuvējais Kubes kalns (Mons antiquus) Vienības laukumā, kura augstums vairākkārtīgi pārsniedza valņu basteju augstumu un no kura labi varēja korrigēt lielgabalu uguni. To tad arī 1621. g. izmantoja Gustavs Ādolfs. Cik vāji šie apcietinājumi izskatās vēl 17. g. s. sākumā, to mēs itin labi varam saskatīt kādā 1601. g. vara grebumā, kur redzami stipri primitīvi izbūvētie trīs pirmie valņu atbalsta punkti — rondeli (1. att.).

Sākoties zviedru laikiem, Rīgas apcietinājumiem tiek piegriesta ļoti liela uzmanība. Jau 1626. g. līdz šim pilnīgi neaizsargātā priekšpilsēta tiek apjosta ar koka palisādi un 11 nelielām skanstēm. Šis apcietinājums stiepās no Dau-

gavas malas iepretim Krūzes ragam, ziemeļaustrumu virzienā uz veco Gertūdē baznīcu, no teijenes pagriezās rietumu virzienā gar Juŗa hospitāli līdz Daugavai. Šajā apcietinājumu daļā bija Jēzus baznīca, Vecā Gertrūdes baznīca, ūdens dzirnavas (iepretīm Basteja kalnam, pilsētas apstādījumos), vēja dzirnavas (tag. Elīzabetes un Skolas ielas krustojumā) un Juŗa hospitālis.

lai pildītiem ar ūdeni, pa daļai sausiem. Tomēr tas pilnībā netika izvests. Jau iepriekš Murrera grandiozā apcietinājumu projekta pieņemšanas, zviedru valdība bija savedusi ciešamā kārtībā poļu laikos celtos apcietinājumus, paplašinot vaļņus, padziļinot grāvjus, kā arī izbūvējot divus jaunus ravelīnus. Par ravelīniem sauc — vaļņa taisnās daļas — kurtīnes priekšā izvirzītus vienādsānu

1. att. Rīgas apcietinājumi — vaļņi un rondēļi 1601. g.

25 gadus pēc zviedru ienākšanas Rīgā, šveicietis Murrers, sadarbibā ar virsnieku Rodenburgu 1650. g., izstrādāja jaunu Rīgas apcietināšanas plānu ar 5 neatkarīgiem apcietinājumiem: 1) pilsētu, 2) pili, 3) citadeli, 4) Ārrīgu un 5) Kobronskanši Pārdaugavā. Bez šā projekta bija arī vēl citi projekti, piem. G. Hurna 1652. g. projekts paredzēja ļoti plašu priekšpilsētas-Ārrīgas apcietināšanu ar vaļņiem un grāvjiem, pa da-

trīsstūra veida apcietinājumus, kuŗi ar trīsstūra aso galu vērsti pret uzbrucēju. Ravelīnus parasti ierīko grāvja vidū (visapkārt ūdens), uz tiem atrodas vieglie lielgabali un strēlnieki, domāti vārtu, tāpat garākas kurtīnes vieglākai aizsardzībai. 1640. g. Rīgas vara grebumā redzams, ka jaunie ravelīni ierīkoti pret Smilšu vārtiem un starp Marstaļu un Pirts bastejām (2. att.).

Murrera 1650. g. Rīgas apcietināša-

nas plānu apstiprināja karaliene Kristīne. Poļu laikos celtos pilsētas vaļņus nojauca un aizbēra arī grāvjus. Pēc projekta jaunus vaļņus izbīdīja vēl vairāk uz priekšu, līdz tagadējai pilsētas apstādījumam — kanāla linijai, kā arī izraka jaunu grāvi (tag. pilsētas kanālu). Ierīkoja 5 bastejas Šēra (tag. dzelzs tilta sākumā), Pirts (tag. Galvenā pasta vietā), Pankūku (tag. Nacionālās operas vietā), Smilšu (tag. Basteja kalns) un

kai zviedru laikā pirmo reizi uzbēra arī vaļņus gar Daugavu. Šo pilsētas pusi, līdz 17. g. s. vidum, sargāja vienīgi vecais pilsētas mūris. Daugavmalas vaļņi ierīkoja vienīgi 2 pusbastejas Marstaļu un Ragatu.

Arī pili Murrera projekts paredzēja kā atsevišķu nocietinājumu un to sargāja 2 bastejas — Lielā un Zvejnieku, ko jau Stefāns Batorijs bija licis pārbūvēt no veciem 15.—16. g. s. rondējiem. Sa-

2. att. Rīgas apcietinājumi ap 1640. g. (pirms Murrera projekta realizēšanas).

Jēkaba (pret tag. Nacionālo teātri). Starp šām bastejām ierīkoja 4 ravelīnus — Kārļa, Siena, Smilšu un Jēkaba (3. un 4. att.). Trīs ravelīni — Kārļa, Smilšu un Jēkaba bija savienoti tiltiem un tie sargāja trijus zemes puses vārtus līdzīgos nosaukumos. Tikai caur šiem vārtiem un pār šiem ravelīniem varēja nokļūt pilsētā, kā arī izklūt no tās. Ti-

tiksme ar pilsētu bija no Ragatu bastejas puses.

Par pirmklasīgu cietoksni izbūvēja 1642. g. dibināto citadeli. Tās vaļņu sistēmā ietilpa 6 bastejas — Gustava I, Kārļa IX, Gustava Ādolfa, Kristīnes, Kārļa X Gustava un Kārļa XI, kā arī 2 ravelīni — prinča Ulriha un Princeses. (4. att.) Citadeles apcietinājums un ap-

bruņojums bija lielisks, jo tā jau bija galvenais atbalsta punkts Rīgai ilgajā krievu aplenkumā Ziemeļu kara laikā. Saticsmē ar pilsētu notika pa 2 dambjiem. Starp citadeli un Jēkaba bastejas valņiem pastāvēja izmūrēts dambis ar slūžām, kuŗas rēgulēja un izlīdzināja grāvja ūdens līmeni ar Daugavas līmeni.

Lielu vērību Murrera plāns piegriezā Ārrīgu (Maskavas un Pēterpils priekšpilsētu) apcietināšanai. Apcietināšanas darbus te uzsāka 1652. g. Bija paredzēts izbūvēt valņu loku apm. tagadējās Stabu ielas virzienā. Šis valnis balstījās uz 16 bastejām ar trijiem vārtiem — Maskavas, vēlāk Jāņa, Raunas un Balinātāju. Valņu priekšā bija paredzēts dziļš un plats grāvis. Ārrīgu apcietināšanas izmaksa bija aprēķināta uz 170.000 dālderiem. Pilsētai 6 gadus no vietas vajadzēja šim nolūkam dot 10.000 dālderus, pārējo summu sedza zviedru valdība. Darbus arī iesāka un apcietinājuma daļa no Daugavas līdz Raunas vārtiem ar 9 bastejām bija paveikta, kad 1656. g. krievu uzbrukums piespieda neizbūvēto valņu daļu, no Raunas vārtiem līdz Daugavai, nocietināt tikai ar palisādi. Kara padome 1656. g. 23. aug. nolēma šo apcietinājumu neaizstāvēt un tās pašas dienas vakarā to kopā ar Ārrīgu nodedzināja. Dažus gadus vēlāk gan pavēlēja Ārrīgas apcietinājumus atjaunot, bet to neizdevās izdarīt visā zviedru valdīšanas laikā. Šo līniju nocietināja ar samērā stipru palisādi un dažām bastejām. Vispārī šim, 12½ klm. garam, apcietinājumam nebija nozīmes, jo tā sekmīgai aizstāvēšanai vajadzēja ap 12.000 vīru un 1000 lielgabalu. Zviedri, vislabākā gadījumā, varēja Ārrīgu apcietinājumiem atlicināt ap 6000 vīru, kas šo apcietinājuma loku nevarēja aizstāvēt, un tamdēļ nebija arī nozīmes tā izbūvei un līdzekļu ieguldījumam.

Vienīgais nocietinājums Pārdaugavā, atskaitot „Sarkano torni“, kas bija celts izlūku vajadzībām, tag. Vienības gatves sākumā, bija Kobronas skanste. Arī to zviedru valdība izbūvēja par stipru nocietinājumu ar 5 bastejām un 3 ravelīniem (3. att.), kas ilgu laiku iz-

turēja arī Pēterā Lielā aplenkumu 1710. g.

Arī 18. un 19. g. s. pirmā pusē palika šis pats zviedru laika pilsētas apcietinājuma iedalījums. Visiem šiem apcietinājumiem krievu valdība sevišķi lielu vērību nepiegriezā, atskaitot Pāvila I valdīšanas laiku, kuŗš projektēja Rīgu izveidot par lielu cietoksni, ar apcietinājumu loku 20 klm. caurmērā. Šis cietoksnis varētu uzņemt ap 50.000 vīru lielu karaspēku, un tā pastāvīgais garnizons būtu 12.000 vīru. Rīgu tad bija nolemts pārdēvēt par „Pāvilpili“. Šis grandiozais projekts palika tomēr tikai uz papīra. Annas valdīšanas laikā tika savesta kārtībā citadele un bagātīgi apbruņota Tulas un Sestroreckas fabriku ieročiem.

Arī Katrīna II un Pāvils I, bez savā grandiozā pārbūves plāna, diezgan daudz darīja pastāvošo apcietinājumu savešanai kārtībā un uzturēšanai. Valņi un bastejas tika pāaugstinātas. Valņi zemes pusē sasniedza 37 līdz 40 pēdu augstumu, bet Daugavas — 26 līdz 28 pēdas. Arī basteju augstums bija ievērojams — Šēra 34 pēdas, Pirts — 51, Pankūku 40 un Smilšu — 50. Krievu valdīšanas laikā arī Daugavmalas valņus pārbūvēja bastejās. Ragatu bastejā ietilpināja pili, Marstaļu pusbasteju pārbūvēja bastejā, bet no jauna ierīkoja trīs bastejas Pāvila, Triangulas un Šāļu. Šādi pilsētas apcietinājumi pastāvēja līdz 1857. g.

Caur apcietinājumu līniju pilsētā veda 8 vārti — 3 zemes pusē — Kārļa, Smilšu un Jēkaba, bet Daugavas pusē 5 — Biskāpa, Jaunie, Šāļu, Grēcinieku (Sundera) un Peldu vārti. Vecākie ir visi trīs zemes puses vārti — no kuriem Kārļa vārti ierīkoti Kārļa XI valdīšanas laikā, bet Smilšu vārti 1639. g. Turpretim Daugavmalas valņu vārti ir visai jaunākas izcelšanās — tā Biskapa vārti ierīkoti 1779. g. Sākumā tie bija izbūvēti no koka. Jaunie vārti tika ierīkoti tikai 1833. g., Šāļu vārti 1740. g., Grēcinieku vārti 1732. g. un Peldu vārti 1734. g. Vārti gāja cauri valnim, tie bija mūrēti no kaltiem kaļķakmeņiem. Vārtus slēdza masīvas, dzelzīm apkaltas durvis ar lielām dzelzs atslē-

gām. To augšdaļa bija arhitektoniski rotāta, nereti greznojumi bija arī figūrālas dabas (5. att.). Virs vārtiem atradās arī akmeņi kalts pilsētas lielais ģerbons.

Arī pili un citadeli uzturēja kārtībā līdz pat 19. g. s. vidum. Nekādi lieli pārbūves darbi te netika izdarīti, atskaitot zviedru laikā celto basteju izlabošanu un nelielu pārveidošanu, kā arī basteju un ravelīnu nosaukšanu krievu

Ārīgu apcietinājumiem bija četri vārti (4. att.): 1) Ganību vārti, tag. Ganību dambja sākumā, 2) Balinātāju vārti, tag. Valdemāra ielā. Sākumā netālu no Gertrūdes ielas, vēlāk pret Vāgnera dārzniecību (Charlotenthal), 3) Raunas vārti uz Brīvības ielas, sākumā Gertrūdes baznīcas tuvumā, vēlāk pie Matīsa ielas un 4) Jāņa vārti sākumā pie Dzirnauvu ielas, vēlāk pie Glābšanas iestādes. Kā piemiņa no šiem Ār-

3. att. Rīgas apcietinājumi 1700. g.: 1) ārpilsētas, 2) pils, 3) citadeles un 4) Kobronskanstes (pēc Murrera projekta).

vārdos. Diezgan daudz krievu valdība nopūlējās ar Ārīgu apcietinājumu ierīkošanu un celšanu. Pilsētai paplašinoties, vajadzēja arī vairākkārt paplašināt Ārīgu apcietinājumus, kuri gan sastāvēja, galveno tiesu, no koka palisādēm. 4. attēlā redzams šo Ārīgas apcietinājumu virziens 1763. g. un pēc 25 gadiem — 1789. g. tas jau ir izplēties ievērojami tālāk. Šis arī ir pēdējais Ārīgu paplašinājums.

rīgu vārtiem ir palikuši 1650. g. celtie Raunas vārti, kas kā Brīvības vārti tagad uzcelti Viestura dārzā. Sākumā, 1650. g. šie vārti atradās Brīvības ielā starp Gertrūdes un Stabu ielām, 18. g. s. tos pārvietoja uz Brīvības un Matīsa ielas stūri, pārdēvējot par Pēterpils vārtiem. 1816. g. sakarā ar uzvarām, pār Napoleonu, šos vārtus nosauca par keizara Aleksandra vārtiem un pārvietoja uz Brīvības un Piekunu ielas stū-

ri, 1906. g. tos novietoja Vidzemes šosejā, bet 1935. g., viņu tagadējā vietā, Viestura dārzā. Šie vārti mums ir vienīgā atlieka no Ārrīgu apcietinājuma.

Sakarā ar uguns ieroču straujo attīstību un tā laika kara mākslu, pilsētas apcietinājumu — vaļņu priekšā vajadzēja būt brīvam, klajam laukumam (Glasis). Katrinas II valdīšanas laikā,

4. att. Rīgas apcietinājumu plāns krievu laikā no 1763.—1789. g. (pēc pils. valdes karšu archīva materiāliem sastādījis R. Stegmanis). ||||| brīvā laukuma (glasisa) robeža apcietinājumu priekšā; *** palisādu nocietinājumu līnija Ārrigā 1763. g. *** palisādu nocietinājumu līnija Ārrigā 1789. g.

1772. g., tika dots rīkojums 130 asu at-tālumā no valņu ārējās malas, noplēst visas ēkas, neizņemot pat pareizticīgo brīnumdarītāja Nikolaja baznīcu. Šā brīvā laukuma virziens un lielums redzams 4. attēlā. Šis pats rīkojums skāra arī Kubes kalnu Vienības laukumā, tas arī bija jānorok. Tā radās Vienības laukums un apstādījumu josla ap kanālu, ieskaitot tajā arī Vērmanes dārzu. Ēku bloki, starp kanālu un Vienības laukumu — Vērmanes dārzu, ir radušies daudz vēlākos laikos.

Vienīgi Kobronskanstij Pārdaugavā piegriezta mazu vērību un tai, kā apcietinājumam, krievu laikos bija ļoti maza nozīme.

Šie apcietinājumi ar lielām pūlēm un naudas summām uzbūvēti un laboti pastāvēja līdz 19. g. s. vidum, kad 1857. g. 7. jūnijā sākās pilsētas valņu, Ārīgu apcietinājumu un Kobronskanstes nojaukšana. Citadelei vēl atļāva palikt dažus gadus ilgāk, līdz arī 1873. g. tās apcietinājumi bija pilnīgi nolīdzināti un grāvji aizbērti. Maza piemiņa arī no Citadeles apcietinājuma ir uzglabājusies līdz mūsu dienām. Tie ir, tā sauc., karaliskie vai Kristīnes vārti — grānīta ar dzelzs režģiem, kas iemūrēti Rīgas pils sienā, pa labi no galvenās

ieejas. Dažu gadu laikā pilsētas apcietinājumi bija nojaukti, grāvis lielāko tiesu aizbērts, atskaitot tag. pilsētas kanāli, kurš arī stipri pārveidots, to aizbežot nojaucamā valņa zemēm. Ar šām pašām zemēm tika paaugstināta Smilšu basteja, izveidojot tag. Basteja kalnu. Tās arī ir visas, samērā niecīgās, paliekas no kādreizējās Rīgas apcietinājumu valņu un basteju godības

5. att. Smilšu vārti 19. g. s. vidū (pirms nojaukšanas 1858. g.).

Rīgas pils.

Bez parastajiem mūra apcietinājumiem, visām vidus laiku pilsētām bija vēl īpaša apcietināta vieta, attiecīgās pilētas pils. Šajās pilīs parasti mīta zināmas pilsētas karaspēka augstākie vadītāji — vai nu viņi bija kādu bruņinieku ordeņu mestri vai arī pašas pilsētas — pilsoņu karaspēka vadītāji. Arī Rīgai ir šāda pils, kura plaši pazīstama mūsu tautā un apdziedāta arī daudzās tautas dziesmās. Kā visas mūsu zemes vēstures, tāpat arī Rīgas pils likteņi, viņas pastāvēšanas laikā, ir ļoti raibi.

Rīgas pils sākumi meklējami līdz ar Rīgas dibināšanu. Bīskaps Alberts, savas valdīšanas sākumā, tūdaļ uzcel

sev pili pie Kalēju ielas, tag. Sv. Gara konventa rajonā, kurā apmetās bīskaps līdz ar krustnešiem, un kur briesmu brīdī varēja sabēgt arī daļa pilsētas iedzīvotāju. Ziņas par šo pirmo Rīgas pili (bīskapa pili) ir visai trūcīgas. Ir tikai daži norādījumi chronikās un senrakstos, kas apstiprina šādas bīskapa pils esamību, bet kaut ko tuvāku par šo pili mēs nezīnam, un līdz mūsu dienām no tās nekas nav uzglabājies.

Līdz ar Zobenbrāļu ordeņa nodibināšanos 1202. g. ordenim, blakus bīskapa pilij, tik ierādīta vieta savas pils un pārējo ēku celšanai. Bīskaps savu rezidenci pēc 1215. g. lielā Rīgas ugunsgrēka, pārcēla uz tagadējās Mā-

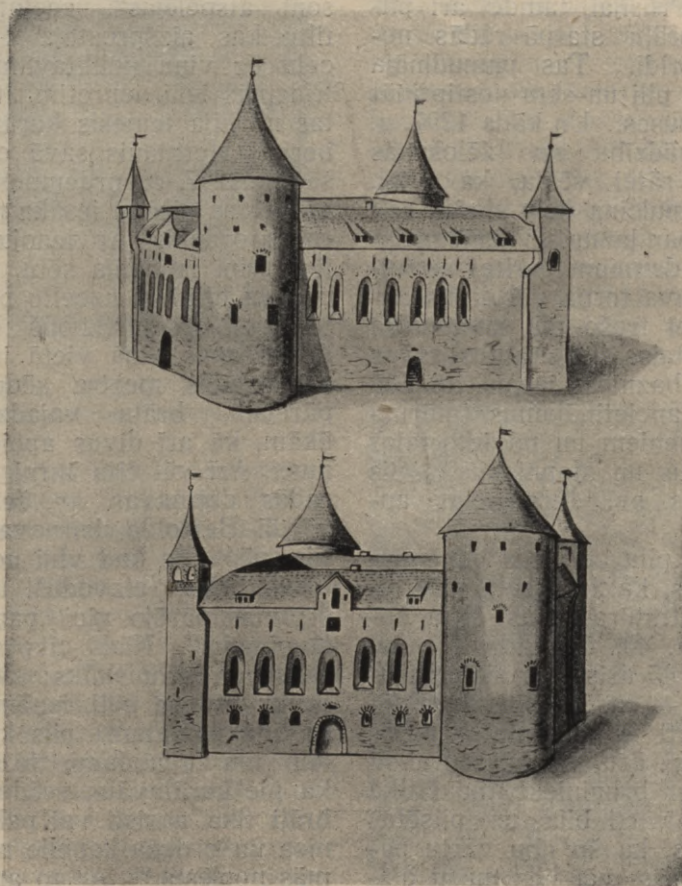
ras baznīcas rajonu, kur Rīgas bīskapu, vēlāk archibīskapu, sēdeklis palika līdz 16. g. s. Ordenis savu pili novēlēja sv. Jurim un tā te radās sv. Jura pils, Jura sēta ar Jura baznīcu u. c. ēkām. Pirmo reizi sv. Jura pili piemin Atskaņu chronika 1254. g., ordeņa brāļiem saņemot mestru Sangerhauzenu:

„Nu tie ar pasteigšanu jāja,
Bet vēlu tika mājā
Tie Svētā Jura pili Rīgā.“ (3704—7.)

Arī vēlāk 1280. g. šī pati chronika piemin otro reizi Sv. Jura pili:

„Nu sekoja daudzi mestram,
Līdz pilij — Svētajam Jirgenam,
Kas celta pilsētā un to
Tur ordenbrāļi apdzīvo.“ (8893—7.)

Tautas mutē sv. Jura pils tika saukta par „Wittensteen“ — „Baltais akmens, Baltā klints“, jo bija celta no baltiem kaļķakmeņiem. Šis nosaukums vēlāk iekļūst arī dokumentos.

1. att. Pletenberga celtā Rīgas pils ap 1515. g. (augšā no Čakstes laukuma, apakšā no Valdemāra ielas puses).

Sākumā arī šī ordeņa pils nevarēja būt liela un stipri apcietināta, kas arī nebija vajadzīgs, jo pils austrumu malu — sienu sastādīja samērā stiprais pilsētas mūris, bet no iekšpuses nebija ko baidīties, jo ordenis vēl sadzīvoja

labā saskaņā ar pilsoņiem. Šī ordeņa sēta atradusies tag. Sv. Gara konventa rajonā, sīkākī tās robežas grūti noteikt, jo viss šis rajons, kopš seniem laikiem, apbūvēts ēkām, starp kurām un kuŗu pamatos atrodas vēl daudzas

bij. ordeņa sētas paliekas. Stingru pieturas punktu, šās ordeņa sētas meklēšanai, dod līdz mūsu dienām uzglabājusies sv. Jura baznīca, kaut arī pārbūvētā veidā, — tagadējā Violētā, Zilā, Brūnā u. c. baložu noliktava.

Ap 13. g. s. vidu, pēc nelaimīgās Saules kaujas (22. sept. 1236. g.), kad zobenbrāļu ordenim bija jāapvienojas ar Vācu ordeni, ordeņa stāvoklis arī Rīgā griezās uz ļaunu pusi. Rīdziniekiem nepatika apvienotā ordeņa tendence, pakļaut Livoniju Prūsijai, tamdēļ arī pilsoņu un ordenbrāļu starpā radās neskakas un strīdi. Tas pamudināja krustnešus savu pili un sētu nostiprināt arī no pilsētas puses. Un kāds 1297. g. Rīgas rātes sūdzību un žēlošanās raksts Libekas rātei vēsta, ka „Viņi, ordeņa brāļi, sapulcina lielu skaitu sev padoto, mums par ļaunu un iznīcināšanu (in nostrum damnum pariter et ruinam), ceļ pie sava torņa vēl divus apcietinājumus, bet trešo pie sava mūra pret pilsētu, aiztaisa (obsidentes) savas sētas un savas baznīcas ieejas, apgādā savu torni un apcietinājumus (murus-moenia) ar akmeņiem un novieto tajos kareiviskus vīrus un štopniekus.“ Šis arī ir plašākais sv. Jura sētas apraksts.

Pēc tā laika pili celšanas paņēmieniem pieņemams, ka Jura sētai būs bijis nepareiza četrstūra veids, kuŗa austrumu mala ca. 40, dienvidus — ca. 25, rietuma ca. 45 asis, bet ziemeļu līdzīga dienvidus — ca. 25 asīm. Jura sētai ir divēji vārti — galvenie — pilsētas mūrī izejai uz āru, vai kā senraksti stāsta, pa kuŗiem bruņinieki tūdaļ tika brīvībā. Otrie vārti bija uz pilsētas pusi. Iespējams, ka šo abu vārtu paliekas uzglabājušās, vēl līdz mūsu dienām saglabātās velvētās ieejās sv. Gara konventa pagalmā no L. Kalēju un Skārņu ielas. Jura sētai ir arī divi torņi, no kuŗiem indentificējams sv. Jura tornis, kas daudzkārt minēts senrakstos un par kuŗu mēs esam jau runājuši, apskatot Rīgas senos apcietinājumus (Pašvald. darb. Nr. 5.). Pielaižams, ka Jura sētas galvenie vārti arī vedami sakarā ar šo torni, vai pat

caur to. Augšminētie skaitļi, zināms, ir tikai aptuvēnis pareizi, jo mums nav nekādu senrakstu datu, kas sniegtu kaut cik noteiktas ziņas par Jura sētas lielumu, pils un citu ēku, atskaitot Jura baznīcu, izskatu un iekārtu.

Ordeņa un pilsoņu starpā sākušās kildas noveda pie atklāta kara, kas 1297. g. beidzās ar Rīgas pilsoņu uzvaru un Jura sētas un pils izpostīšanu. Ordenis, šā gada jūnijā, bija noslēdzis vārtus uz Jura baznīcu un pilsētu. Pilsoņi „atspēlējās“, uzceļot pāri Rīdzinai tiltu, kas aizsprostoja ordeņa kuģiem ceļu uz viņu noliktavām, kas atradās Rīdzinas ielā, iepretim Jura sētai. Un tas nu bija iemesls karā, kuŗu Vartbergas Hermanis savā chronikā attēlo šādi: „1297. g. ordeņmestra Bruno laikā, Rīgas pilsoņi iesāka pirmo reizi karu ar ordeni. Apvienojušies ar lietuvjiem viņi izpostīja sētu, t. i. sešdesmit ordeņa brāļiem uzcelto pili un konventu, kuŗu ordenis, kopš Rīgas pilsētas dibināšanas, šajā vietā ir ieņēmis, kur arī atradās mestra sēdeklis, kopā ar pārējām brāļu vajadzībām celtām ēkām, kā arī divus apcietinājumu torņus. Arī vēl citu torni, zem kuŗa atradās dzirnavas ar četriem ratiem, vārdā Bertolda dzirnavas, viņi nopostīja, pēc tam kad viņi no turienes bija visus brāļus aizveduši un apcietinājuši; visu pārējo viņi paņēma līdzī, kā laupījumu.“ Kāds cits tā laika senraksts ir lakoniskāks: „Viņi piepeši uzbruka ordeņa pilij, ieņēma un izpostīja to līdz pamatam; pils komtūru, lamādami un zaimodami, tie aiz bārdas vilka pie karātavām, sešdesmit konventa brāļi tika nosisti vai pakārti, bet baznīca un ordeņa kapelle mežonīgās dūmās noplēsta.“ Ar to arī tika izbeigta pirmās ordeņa pils pastāvēšana.

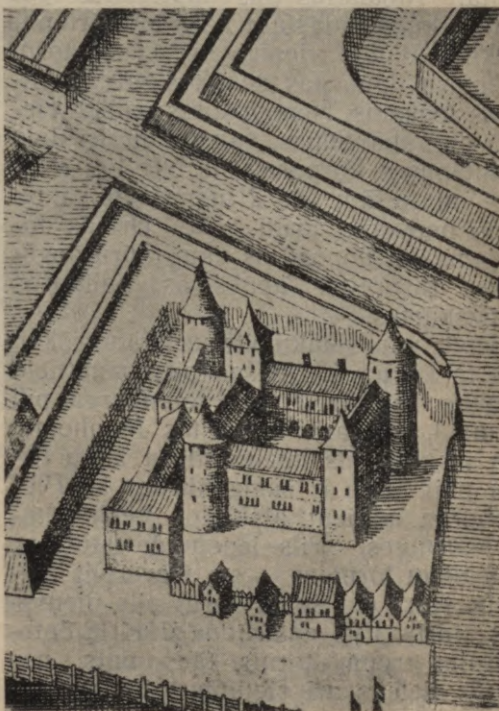
Sākušās kildas pilsoņu un ordeņa starpā tik ātri nebeidzās. Pēc vairāk kā 30 gadu ilga kildu laika ordeņmestram Herbertam no Monheimas izdevās pilsētu pēc 13 mēnešu ilga aplenkuma uzvarēt un 1330. g. 18. marta nolīgumā, pilsētai vajadzēja noplēst 30 asu garu mūra daļu un bez tam vēl nodot ordeņa rīcībā 2 torņus — Sv. Gara

2. att. Rīgas pils ap 1572. g. ar „danskeru“ un 4 apaļiem stūru torniem.

un Smilšu torni, ar tiem piederīgiem vārtiem un citām izbūvēm. Smilšu torni pilsēta ieguva atpakaļ, bet Sv. Gara tornis, ar pieguļošo pilsētas mūra daļu un zemes gabalu, tika nodots ordeņa īpašumā 1330. g. 30. martā ar t. s. „Grēku vēstuli“, jaunas ordeņa pils celšanai. Pilsoņi arī kērās enerģiski pie pils celšanas un jau šā paša gada 15. jūnijā, sv. Vita un Modesta dienā lika pils pamatakmeni. Pils būve gāja ātri uz priekšu un tajā ietilpināja Daugavas pusē pilsētas mūri ar Sv. Gara torni, un pils ārējai sienai izmantoja arī pašu pilsētas mūri. 1332. g. pils bija gatava un tajā iegāja ordeņa mestrs un atbrīvoja ieņemto pilsētas mūru daļu līdz ar torni. Pils tagad skaitījās kā pilsētas apcietinājuma-mūra sastāvdaļa, jo pastāvošais pilsētas mūris pret pili no Torņa un Arsenāla ielas stūra līdz Anglikāņu baznīcai bija nojaukts un to nedrīkstēja atjaunot. Tas nu pilsētai nepatika, jo ordenis pa šo caurumu varēja netraucēti uzbrukt pilsētai, kurā

katrā laikā. Pēc apm. 120 gadiem, šā mūra dēļ atkal izcēlās karš, ordeņa un pilsētas starpā. Rīdzinieki sāka nociecināt šo izpostīto mūra daļu, bet darbā viņus apšaudīja ordeņa algādži, kas 1454. g. 15. jūlijā noveda pie atklātās cīņas. Pēc 6 dienu ilgas cīņas, uzvaru guva ordenis, brangi izlaupot pilsētas un virsbīskapa īpašumus. Ar to strīdus bija likvidēts tikai uz laiku un rīdzinieki gaidīja izdevīgu brīdi atmaksai. Tas nāca 1481. g. decembrī. Pilsoņi apvienojās ar jauno virsbīskapu Stefānu Grūbi un piedalījās baznīcas lāstu izpildīšanā pret ordeņa mestru. 19. decembrī pils komtūrs pieteica pilsētai karu un cīņa varēja sākties. Pilsētas mortīra „Krauklis“ stipri sapostīja pils „Svina torni“, bet pils lielgabals „Lauva“ aizdedzināja Jēkaba baznīcas torni. Sakaujot ordeņa jātniekus Rīgas tuvumā, panāca pamiera noslēgšanu. Ordeņa brāļi vairākkārt lauza pamieru un 1483. g. rīdzinieki uzsāka kara dar-

3. att. Rīgas pils ap 1649. g. ar zviedru laiku piebūvēm (ziemeļu malā).

bību, uzbrūkot visām ordeņa pilīm. Sakaujot ordeņa spēkus uz Daugavas ledu 1484. g. martā, rīdzinieki aplenca Rīgas pili tik cieši, ka izsakoties toreizējo senrakstu vārdiem „pat vārna nevarēja pili iekļūt“. Pēc 6 mēnešu ilga aplenkuma, bada un slimību spiesta pils padevās. Laupījumu sadalīja tādējādi, ka pilsēta paņēma lielgabalus un zvanus, bet pārējā manta piekrita algādžiem un namniekiem. Garnizonam atlāva no pils iziet līdzņemot personīgās mantas, tāpat arī baznīcas un galda dārglietas. Namnieki no laupījuma atteicās un tas viss piekrita pilsētas kara algādžiem. Viņi to pārvērtā sudrabā un apkala savas un zirgu lietas tik bagātīgi, ka viņu smagumu dēļ tikko varēja staigāt vai arī tikt zirga mugurā. Trešā dienā rāte nolēma pili nojaukt un uzaicināja visus pilsoņus ķerties pie mūru postīšanas. Divu mēnešu laikā rīdzinieki, ar lielu patiku un enerģiju, postīja pils mūrus. Kieģeļus salasīja nabagi un pārdeva par 4—6 šilipiem simtā. Nojauktās pils materiālus pat lietāja kuģu balastam uz Vāciju. Nenojauktus atstāja vienīgi sv. Gara torni un mūru daļu, kas senāk skaitījās pilsētas īpašums. Nenopostītas palika vienīgi pagraba telpas, pamati un arī daļa ziemelpuses korpusa, kas bija ļoti stipri. Vai tiešām pils 2 mēnešu laikā tik stipri nopostīta, grūti ticēt. Drīzāk domājams, ka nopostītas tikai mūru augšdaļas, turpretim apakšējās palikušas neaizskārtas.

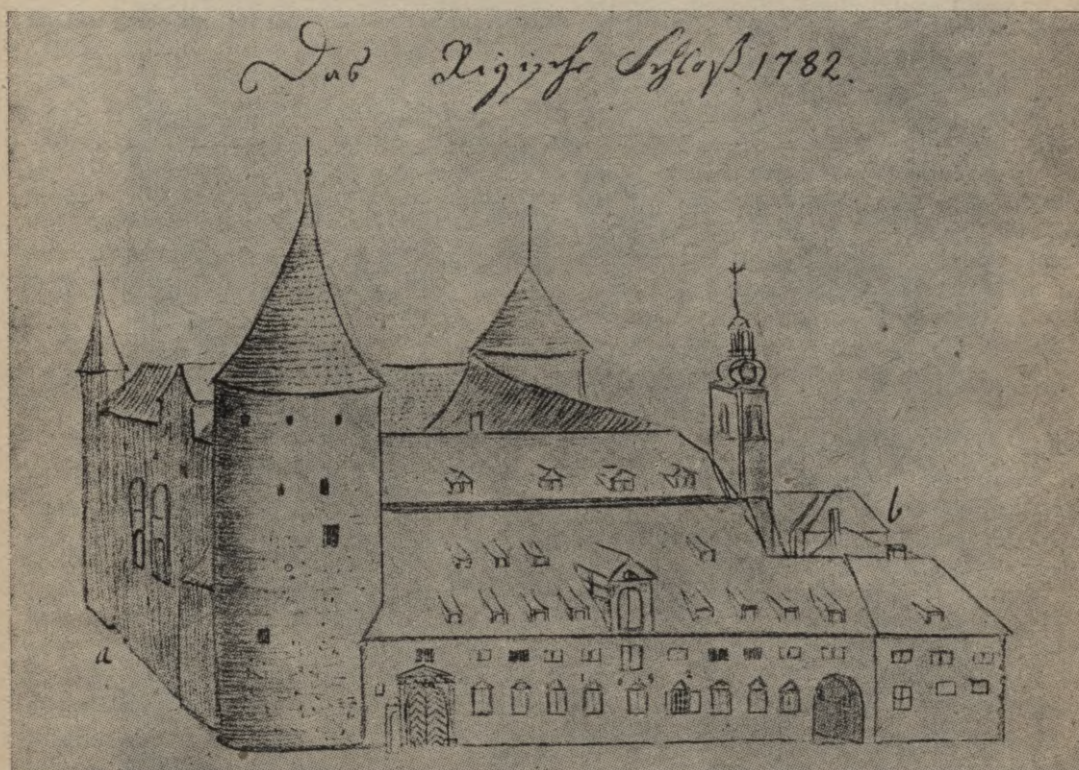
Tuvāku un sīkāku pils aprakstu trūkst, bet tā kā uz šās pašas pils pamatiem atjauno nākošo, t. s. Pletenberga pili (1. att.), tad arī nopostītās Monheima pils izskats būs līdzīgs mūsu laika Rīgas pilij, kuŗa ir saglabājusies no Pletenberga laikiem, atskaitot vēlāko laiku pārbūves. Pils ieņem četrstūri ar 2 apaļiem torņiem — sv. Gara pils ziemelu stūrī un Svina torni pils dienvidu stūrī. Pils austrumu stūrī ir četrstūrainis trepju tornis, tāds pats, nedaudz lielāks arī rietumu stūrī, saukts Pipera tornis. Apkārt pilij ir bijuši grāvji (3. att.), tāpat samērā ērtas priekšpilis, ar visām nepieciešamām noliktavām un būvēm.

Piecus gadus vēlāk, pēc Monheima pils nopostīšanas, atkal izceļas karš starp ordeni un rīdziniekiem. Šoreiz kara laime ir ordeņa pusē un rīdzinieki 30. martā 1491. g. tiek sakauti. Pēc Valmieras mierlīguma nopostītā pils pilsētai 6 gados ir jāatjauno. Pilsēta diezgan gausi dara šo darbu, bet enerģiskais ordenmestrs Walters Pletenbergs, pēc sekmīga kara ar krieviem, piespiež pilsētu nopietni ķerties pie darba. Būvdarbus 1504. g. vada mūrniekmeisters Nikolajs. Par pils būves darbiem stāsta starp pilsētas maģistrātu un Nikolaju noslēgtais līgums, kuŗā viņš apņēmas strādāt no Mārtiņiem līdz Ziemassvētkiem saņemot, kā atalgojumu, brīvu dzīvokli un uzturu, kā arī nedēļā vienu Reinas guldeni, ja viņš strādā, bet ja ievērojamu iemeslu dēļ netiek strādāts, saņem tikai naudu, bet uzturs netiek dots. Būves izdevumi, kad tie bija mazi, sasniedza 30 Rīgas markas nedēļā, bet bieži pacēlās arī uz 50, 60 un vēl vairāk markām. Kad īsti pils nobeigta, nav zināms. Liekas, ka tas būs noticis 1515. g. ar kādu gada skaitli ir datēts sv. Marijas tēls virs pils vārtiem. Šī Pletenberga pils ārēji arī sastāda tagadējās pils centrālo daļu, pils iekšējās ir vairākkārt pārveidotas un pārbūvētas piemērojot tās dažādām vajadzībām. Pils ieņem gandrīz kvadrātisku laukumu, kuŗa sānu garums līdzinās 57 m. Pils vidū atrodas pagalms, kuŗa malu garums līdzinās 30 m. Pletenberga pils bijusi celta trijos stāvos (1. att.). Pašā pils apakšā bija pagraba telpas, kuŗas uzglabājušās no 14. g. s. celtas pils, jo tās bija grūti nopostīt 15. g. s. beigās. Šīs pagraba telpas senāk atradās virs zemes, tikai tagad, Rīgas ielu līmeņa augsmes dēļ, tās atrodas zem ielas bruģa. Pagraba telpas apgaismoja mazi lodziņi pagalma pusē. Tās bija svarīga pils sastāvdaļa, jo tur novietoja t. s. „kara bagāžu“. Ienaidniekam tuvojoties pagraba telpās paslēpa arī zirgus un lopus, jo pēdējā ordeņa pils aplenkšanas gadījumā, pils aizstāvji esot pārtikuši tikai ar zirgu gaļu, kuŗi atradušies pilī. 14. g. s. būvētās pagraba telpas celtas no kalkakmeņiem, un tikai šo plākšņu noklī-

šanai un izlīdzināšanai lietoti ķieģeļi. Pagrabu telpas pārsedz krusta velves, kas lielāko telpu vidū balstās uz zemiem pilāriem. Velvēm pielietoti lievie vidus laiku formāta ķieģeļi ($29 \times 14,5 \times 8$ cm; $30 \times 15 \times 9$ cm). Pils ārējās sienas ir divreiz biezākas par iekšējām, pagalma puses sienām, jo tām bija jāiztur smago lielgabalu lādiņu siieni.

Pirmajā stāvā telpas bija aizņemtas kara materiālu noliktavām un dažādām darbnīcām un pārtikas glabātuvēm.

(torni), pils virtuves u. c. saimniecības telpas. Dienvidus korpusu ieņēma ordeņbrāļu ēdamzāle — remters, kuru sedza zvaigžņu velves, balstītas uz trim pilāriem zāles vidū. Šīs velves tika iznīcinātas pils pārbūves darbos 1838. un 1887. g. Šajā pašā korpusā atradusies arī sv. Andreja baznīciņa (kapelle), kura bijusi segta krusta velvēm. Daļa šo velvju uzglabājusies, un tās redzamas Valsts mākslas muzejā beļģu nodaļā. Logi bijuši lieli. apm. 3,75 cm augsti un 0,90 cm plati. Te

4. att. Rīgas pils. 1782. g. ar zviedru laikos pārbūvēto arsenālu un zirgu stalliem. (Čakstes laukuma pusē).

Galvenās telpas atradās pils 2. stāvā. Šīs telpas bija stipri augstākas par pirmā stāva telpām, un viņu augstums līdzinājās 7 m. Arī arhitektoniskā ziņā tās bija daudz labāki izveidotas. Pirmā stāva telpas pārklāja vienkāršas krusta velves, turpretim otrā stāva telpas sedza zvaigžņu, tīklu u. c. velves.

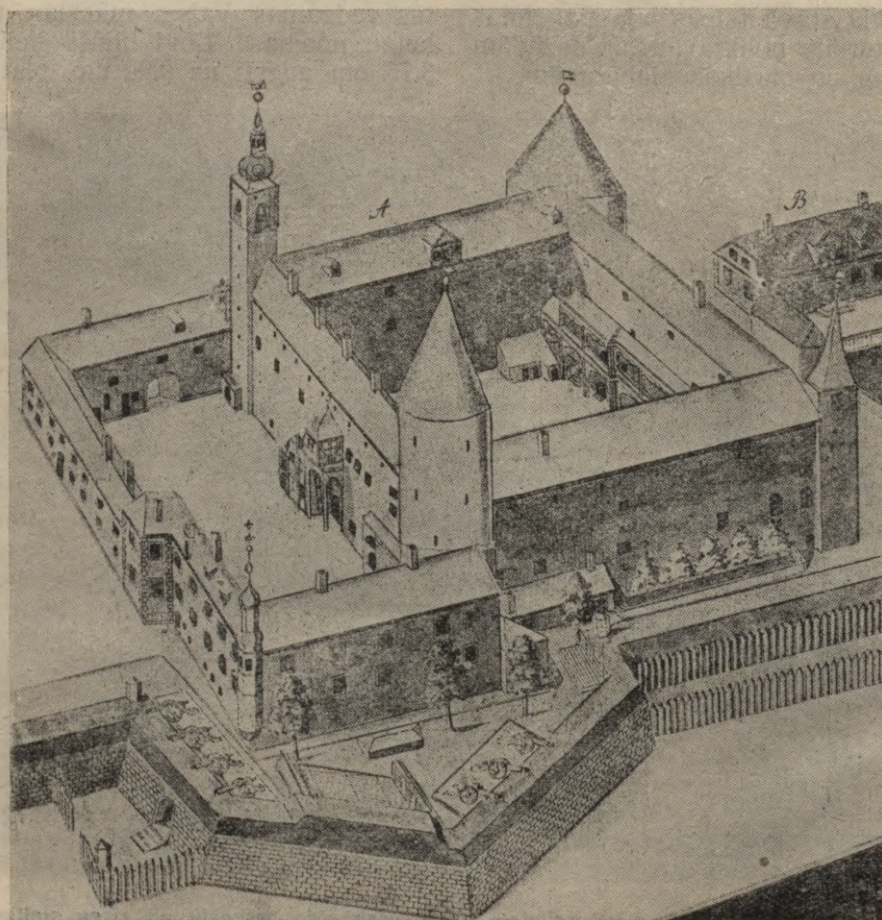
Pils 2. stāva rietumu korpusā atradās mestra dzīvokis (kopā ar sv. Gara

sv. Andreja baznīcai pieslēdzās Svina tornis, kurš izlietots kā sakristēja. Pils austrumu pusi, uz J. Čakstes laukumu, ieņēmusi ordeņa sapulču telpa — kapitula zāle, kas bijusi pārsegta ar tīkla velvēm. Tās izpostītas pils pārbūves darbos jau 1783. g. Šajā zālē, resp. pils daļā, notika visas svarīgās ordeņa sapulces un apspriedes, te kārtoja arī zemes pašvaldes lietas. Pēdējais ordeņa mestrs G. Ketlers, te node-

va savu varu Polijas karaļa pilnvarniekam un pats pieņēma Kurzemes hercoga troni. Pils ziemeļu spārnā būs atradušās ordeņa brāļu guļamtelpas, kā tas parasts citās tā laika ordeņa pilīs. Šī telpa pārsegta krusta velvēm, kuras izlauztas 1841., 1852. un 1862. g. pārbūves darbos. Pils 3. stāvs bija nozīmēts pils aizsardzībai un nebija īpaši izbū-

un sākumā bija pilsētas mūru tornis. Dienvidu austrumu stūrī atrodas Svina tornis, kurš celts reizē ar Monheima pili. Pārējos divos pils stūros atrodas pa vienam četrstūrainam kāpju tornītim, no kuriem iespējams iekļūt visos pils stāvos.

Atejas ordeņa pilīs mēdza izbūvēt atsevišķu torņu veidā, kas novietoti

5. att. Rīgas pils 18. g. s. otrajā pusē, pa daļai pārbūvēta. Priekšēlā Horna basteja.

vēts. Te, pils aizsardzības gadījumā, sanāca strēlnieki un pa šauriem lodziņiem apšaudīja ienaidnieku.

Pils četrstūru bloka katrā stūrī atrodas pa vienam tornim. Galvenie torņi atrodas uz diagonāles iepretim viens otram. Ziemeļu rietumu stūrī ir sv. Gara tornis, kurš celts pirms 1330. g.

pilskalna kraujās vai grāvjos. Arī Rīgas pilij šāds tornis, ko sauca par „danskeku“, atradās pie Daugavas krasta un ar pili to savienoja īpaša uz stabiem būvēta eja (2. att.), lai netraucētu satiksmi pa Daugavas krastu. Šajā pašā Hogenberga & Brīna attēlā (2. att.) redzam, ka Rīgas pilij 1572. g. ir 4 apa-

li torņi, kas gan laikam būs vara grebēja kļūda.

Kā visām ordeņa pilīm, tā arī Rīgas pilij bija diezgan liela priekšpils, kas tagad ietilpināta Valsts Prezidenta reprezentācijas pagalmā.

Šī Pletenberga pils (1. att.) tika pārveidota jau poļu laikos, piebūvējot tai klāt dažas ēkas, uzceļot ap to vaļņus un ietilpinot pili atsevišķā bastejā, kurā zviedru laikos pārbūvēja 2 bastejas — Lielā un Zvejnieku, ierīkojot ap pili arī platus grāvjus, pildītus ar ūdeni (3. att.). Lielākās pils piebūves radās zviedru laikos. 1649. g. priekšpils ziemeļu rietumu stūrī tika uzcelta jaunbūve ar izcilniem rotāto stūra tornīti (erkeru). (3. att.). 1682. g. zviedru valdība pils piebūves paplašināja. Gar pils austrumu korpusu ierīkoja arsenālu (4. att.), bet gar priekšpili zirgu stallus. Pārveidoja arī vecās pils iekšpusi.

Pie pils pārbūves darbiem visenerģiskāki kērās krievu valdība. 1783. g. tika nojaukts zviedru arsenāls. Bez tam dažādos laikos tika pārbūvētas visas pils telpas, iznīcinot vērtīgos viduslaiku arhitektūras pieminekļus, kā arī paaugstinot pils sienas, uzbūvējot jaunu stāvu. Arī torņi tika pārveidoti. 18. g. s. otrajā pusē Rīgas pils izskatījās tāda, kādu to redzam 5. attēlā. Bet pārbūves darbi ar to nebija beigušies, tie tika turpināti vēl lāgu lāgiem, piemērojot pili krievu administrācijas vajadzībām, līdz tā dabūja savu ārējo un iekšējo izskatu tādu, kāds tai ir mūsu dienās. Arhitektoniski vērtīgās viduslaiku daļas, lielāko tiesu, iznīcinātas krievu laiku pārbūves darbos. Atjaunotās Latvijas laikā Rīgas pils — mūsu valsts Prezidenta mītne ir dabūjusi ne tikai latviskā garā daļotu iekšpusi, bet arī jaunu torni — mūsu vienotā laika simbolu paaudžu paaudzēm.

Pulvera tornis.

No daudzajiem Rīgas aizsargu mūra torņiem (skaitā 30) līdz mūsu laikam puslīdz uzglabājušies ir tikai 2 torņi: Pulvera tornis (kaža mūzejs) un Svētā gara tornis, kurš ietilpināts Rīgas pils blokā, kā ziemeļ-rietumu stūra tornis. Pārējie daudzie Rīgas mūra torņi ir gājuši bojā dažādi — gan kara laikos sagrauti, gan pa lielākai daļai iznīcināti daudzās pilsētas pārbūvēs un izbūvēs. Vairāku torņu apakšstāvi ir iebūvēti un apbūvēti daudzās Rīgas celtņēs. Arī abi pieminētie torņi nav uzglabājuši pilnīgi savu pirmveidu, gan ārēji, gan iekšēji tie ir vairāk vai mazāk pārveidoti.

Pulvera torņa sākumi nav skaidri zināmi. Arī nosaukums „Pulvera tornis” ir radies stipri vēlāk. Tikai 13. g. s. otrā pusē, paplašinot Rīgu ziemeļu virzienā, varēja rasties Pulvera torņa priekštecis, kurš arī ir saucies citā vārdā par „Smilšu torni”, jo sargāja ieeju vārtus pilsētā no Smilšu kalnu puses. Senraksti šo torni pirmo reizi min 1330. g., t. s. „Grēku vēstulē”, kad Rīgas pil-

sēta spiesta atdot ordeņa rīcībā pilsētas mūra daļu ar Smilšu un Sv. Gara torņiem un vēl noplēst pilsētas mūrus 30 asu garumā. Torņu nozīme, kā to jau agrāk apskatījām, ir aizsargāt vārtus, kā arī zināmu mūra daļu. Smilšu tornis, vēlāk Pulvera tornis, vienmēr ir sargājis vienus no galvenākajiem Rīgas vārtiem — Smilšu vārtus. Torņus reizēm arī izlietoja citām vajadzībām — arī Smilšu tornis 14. un 15. g. s. ir izlietots cietumam, kurā bijušas ierīkotas arī telpas spīdzināšanai, kādas pie viduslaiku cietumiem nedrīkstēja iztrūkt.

Tagadējais tornis ir radies stipri vēlāk. Tas celts 15. g. s. beigās vai 16. g. s. sākumā, kā to diezgan pareizi apstiprina torņa ķieģeļu forma $32 \times 16 \times 9$ cm, kā arī šo ķieģeļu saistības veids. Arī zemie velvētie lielgabalu loģi, kuri uz ārpusi paplašinas, runā par labu vēliem viduslaikiem, jo domāti lielāku lielgabalu uzstādīšanai.

Arī torņa caurmērs 15 m raksturīgs šim laikam. Vecākos Rīgas skatos Pulvera tornis nav redzams, jo šie ska-

ti Rīgu rāda parasti no Daugavas puses, kur pilsētas ēkas pretējo pusi aizsedz. Vecākais skats, kurā Pulvera tornis redzams, ir Nikolaja Mollina 1612. g. vara grebums. Te tornis redzams, kā apaļa, cilindriskā būve ar augstu konusveida jumtu, kur pa augšējā stāva logiem rēgojas liелgabalu stobri. Arī Meriana vara grebumā, kurš rāda Rīgu no putna perspektīvas ap 1650. g., redzams līdzīgs Pulvera torņa attēls. Murrera 1650. g. plānā Pulvera tornis uzrādīts kā apaļa, slēgtā būve. Te nu kāds tā laika mākslinieks ir pielaidis kļūdu, kurū tad pārējie kopējot ir atkārtējuši, jo Pulvera tornis, kopš savas celšanas, nekad nav bijis apaļš, slēgts tornis, bet gan pakavveidīgs ar valēju pusi uz pilsētu. Pakavveidīgi torņi bija parasti visās vidus laiku pilsētās, jo ceļot šādus mūru torņus stipri samazinājās torņu celšanas izdevumi. No Rīgas torņiem vesela trešā daļa bija pusapaļi. Ka Pulvera tornis bijis valējs uz pilsētas pusi, rāda kāds 19. g. s. otrās puses skats (1. att.) un 1892. g. iebūvētā taisnā torņa siena, kurā iet cauri visiem torņa stāviem 6,5 līdz 8 m platumā. 18. g. s. sākumā torņa valējā puse aizmūrēta 2 kriegēļu biezumā, kā tas arī redzams kādā 1738. g. plānā. Šī siena torņa augstumam bija par niecīgu un ap 1867. g. tā iebruka, par lielām izbailēm tuvumā dzīvojošiem, kuri domāja, ka nedrošs palicis viss masīvais tornis, kuram grūstot, varētu izcelties lielāka nelaime. Radušos gruvumu aiztaisīja ar vienkāršu dēļu sienu, līdz 1892. g. tās vietā iebūvēja masīvo sienu, kas tagad redzama torņa iekšpilsētas pusē.

Pulvera torņam ir pavisam seši stāvi un pagraba telpas. Pagraba telpas un gandrīz viss 1. stāvs celts no kalkakmeņiem, kamēr viss pārējais tornis no kriegēļiem. Sienu biežums pagraba stāvā ir 2,74 m., bet augšējos — 2,43 m. Tornis celts uz ozola balku un pāļu režģa, lai torņa smagumam būtu pietiekošs balsts. Pagraba stāva caurmērs ir 8,18 m un te sedz sešdaļīga velve, mūrēta no 10 cm platiem un 5 cm bieziem klinkeriem (speciāli kriegēļi).

Velvju ribu griezumš četrstūrainš un tās atbalstās uz vienkārša izdobtā grānīta kluča. Divas reizes taisnā lenķī lauzta eja ved kādā telpā, kurā ieplūst gaisma tikai caur divām lūkām. Šajā telpā domājams senāk atradies cietums vai arī vēlākos laikos pulvera glabātu-

1. att. Pulvera torņa valējā puse pēc 1867. g.

ve; šai telpai nav nekādas satiksmes ar augšējiem stāviem.

Pulvera torņa stāvu augstums ir dažāds. Pirmā stāva augstums, skaitot no grīdas līdz griestiem, ir 3,16 m. Šajā stāvā ved 1 m platas un 1,85 m augstas velvētas durvis, kuŗas atrodas 5 m augstumā no tagadējā ielas bruģa un kuŗas senāk savienoja mūŗa aizsargu

eju (Wehrgang) ar torni. Kalkakmens trepes, kas tagad ved Pulvera tornī ir celtas 1892. g. Pirms tam, lai iekļūtu tornī, bija jālieto kāpnes, jo citādi no ielas pirmā stāva ieeja nebija sasniedzama (2. att.). Šā stāva dienvidrietumu pusē ir līdzīga izeja uz tornim pieguļošo otrā mūra aizsargu eju. Šī eja bija ļoti ļābi redzama, pēc tornini pieguļošo ēku noplēšanas, 1938. gada pavasarī. Pirmajā stāva sienās vēl ir 2 dziļas nišas, kuru nozīme nav skaidra.

Otrā stāva augstums ir nedaudz augstāks — 3,50 m. Arī šajā stāvā ir 3 nišas un uz šejieni ved koka trepes telpas iekšpusē.

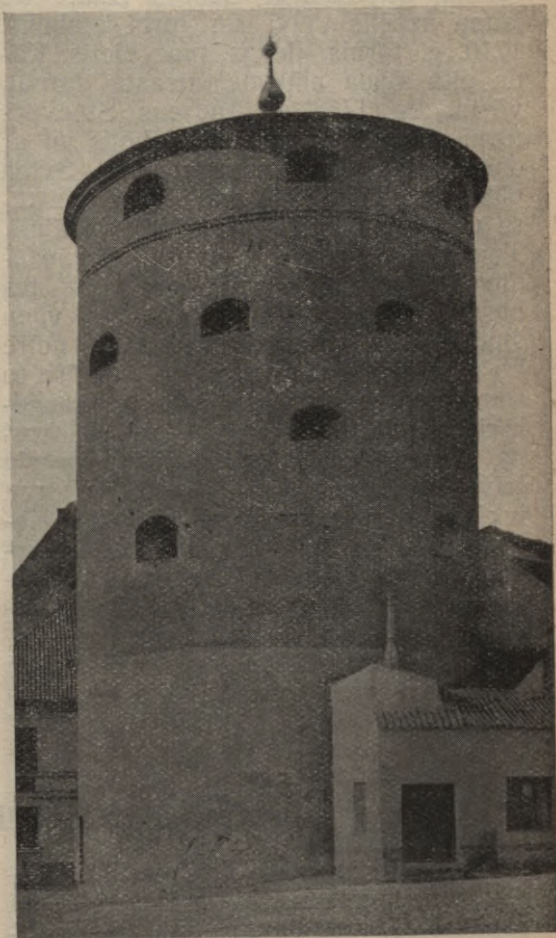
Trešā un ceturta stāva augstumi ir vienādi — 3,74 m. Te ierīkoti lielgabalu caurumi — logi dažādos virzienos. Šie logi sašaurinās mūra vidū, bet paplašinās uz ār- un iekšpusi, kas vajadzīgs lielgabalu stobru virziena maiņai. Sienās redzami iemūrēti stipri dzelzs riņķi, pie kuriem lielgabalus piekādēja. Torņa sienas šeit paliek plānākas; no trešā uz ceturto stāvu ved 63 cm platas trepes pa biezo torņa sienas iekšpusi.

Torņa piektais stāvs visaugstākais — 4,82 m. Te uzglabājies kamins, kopš torņa celšanas laikiem. Šo stāvu ar ceturto savieno 63 cm platas trepes pa torņa sienas iekšpusi.

Sestais stāvs ir pēdējais un viszemākais, tikko 2,16 m. Starp piekto un sesto stāvu atradies t. s. „bumbu ķērājs” — 95 cm biezi griesti, veidoti no ozola un priežu balkiem, saliktiem trijām kārtām. „Bumbu ķērāja” nozīme bija aizsargāt apakšējos stāvus no vertikāli krītošām bumbām. „Bumbu ķērāja” vieta ir iezīmēta arī torņa ārpusē ar 2 rindām uz sāna noliktu kriegļu, veidojot apkārt tornim dekoratīvu joslu. Žēl, ka šis „bumbu ķērājs” iznīcināts 1892. g. pārbūves darbos, kad vācu korporācija „Rubonia” torni piemēroja savām konventa vajadzībām. Te izplēstos priežu balkus sazāģēja dēļos, un ar tiem izbūvēja griestus trim torņa stāviem. 10 m garie ozola balki, skaitā 22, tika izlietoti 21 konventa krēslu

pagatavošanai, jo esot bijuši ķirmgraužu saēsti un citur nelietojami.

Sesto stāvu sedz torņa jumts, kurš laiku maiņā arī stipri pārveidojies. Senākos 17. g. s. attēlos, torni sedz stāvs konusveidīgs jumts. 18. g. s. tornim ir tikai 40° slīpums, kamēr 19. g. s. otrās puses vairs tikai 25°. 1892. g. pārbūvē

2. att. Pulvera tornis pirms 1892. g. pārbūves.

torni sedz stāvs konusveida jumts, pārklāts šifera plāksnēm.

Pulvera tornis ir diezgan daudz cietis kaŗos. Visvairāk tas saārdīts Gustava Ādolfa uzbrukuma laikā Rīgai 1621. g., jo lielais kaŗa vadonis savam uzbrukumam bija izvēlējis šos pilsētas

vārtus un torni, jo pret šo punktu varēja ērti korrigēt lielgabalu uguni no tuvējā Kubes kalna, kurš bija daudzreiz augstāks par pilsētas mūriem. Par torņa bojājumiem liecinājusi kāda akmens plāksne, kura pati sadauzīta krievu uzbrukuma laikā Rīgai 1656. g. 1892. g. pārbūves darbos, torņa jumtu noslēdzošā humbā, atrasta svina plāksne ar ierakstu, ka 1650. g. Georgs Dunte no jauna uzcēlis velvi un torni izlabojis. 1710. g. tornis, liekas, maz cietis. Kāda cita svina plāksne, atrasta turpat, vēsta, ka 1758. g. Andreas Stoevers torni no pašas apakšas izlabojis un ar dzelzs plāksnēm pārklājis jumtu. Svina plāksnes mugurpusē atzīmēti 2 meistaru un 4 zellu vārdi, kas jumtu klājuši. Torņa jumtu 1840. g. pārbūvējis inženieris Transehe Wrangelshofs, un tas pastāvējis līdz 1892. g. Šajā gadā vācu studentu korporācija „Rubonia“ noīrē no pilsētas Pulvera torni un piemēro to sava konventa vajadzībām. Torņa lielākie pārbūves darbi ir — valējās torņa sienas daļas aizbūve, ārējo trepju būve iekļūšanai pirmajā stāvā, torņa iekšpusē jaunu trepju būve, kas savieno visus torņa stāvus un kurām no pirmā stāva grīdas līdz jumtam ir 96 pakāpieni, un minētā „bumbu kēraja“ iznīcināšana. Arī jumts tika pārbūvēts it kā 17. g. s. veidā, kāds tas redzams tā laika vara grebumos. Sīkāki iekšteļpu

pārveidojumi un sienu gleznojumi izdarīti visos mūzeja stāvos, arī pirmā un otrā stāva nišas izbūvētas gaismas logos. Torni tirot un pārbūvējot tāni atrastas daudzas dažāda lieluma lielgabalu lodes. Daļa akmens ložu izlietotas ārējo trepju izgreznošanai, bet mazās karteču lodītes — gaismas ķermeņu rotāšanai. Līdz 1892. g., torņa trijos augšējos stāvos jau kopš 1737. g., atradās 9 lielgabali, Rīgas lielgabalu lēģēju Baijera (16. g. s.) un Meijera (17. g. s.) darbi, kā arī 2 ķēniņienes Kristīnes Rīgai dāvētie lielgabali. Šie lielgabali, 1892. g. pārbūves darbos no torņa noņemti un tagad atrodas Galvas pilsētas Rīgas vēsturiskā mūzeja Krusta ejā uz tā laika lafetēm.

Pulvera torņa augstums līdz patreizējam ielas līmenim 26,12 m. bet līdz senajam līmenim 28,27 m.

Kopš 1918. g. Pulvera tornī ierīkots Latvijas Kara mūzejs, kas apmeklētāju tūkstošiem rāda latviešu karavīru varonīgās gaitas senatnē un mūsu Brīvības cīņu laikā. Šis vecais tornis, kas gadu simteņus glabājis Rīgas vārtu atslēgas un tagad jau 2 gadu desmitus glabā Latvijas tapšanas laika — Brīvības cīņu slavas pilnās un svētās piemiņas, apvienojoties ar celtniecības laika radīto jauno Kara mūzeja celtni, paudīs audžu audzēs atjaunotās Latvijas vieno-to domu, darbu un spēku.

Rīgas senie portali.

Ar krāšņām vidus laiku stilu celtnēm mūsu galvas pilsēta ir vairāk kā nabaga. Ja atskaitam sakralās celtnes — baznīcas, kuru arhitektoniskais veidojums arī samērā vienkāršs, pāris sabiedrību celtnes ar Melngalvju namu priekšgalā, un dažas privatēkas, kā Dannešterna, Reuterna un vēl pāris mazāk nozīmīgākas, tad arī Rīgas viduslaika stila celtnu saraksts ir viss. Nav mums krāšņa doma, nav celtnieciski vērtīga rātes nama, ne arī kādas arhitektoniski pilnvērtīgas privatceltnes. Šo trūkumu bijušie Rī-

gas valdītāji un vadītāji mēģināja uzvelt biežajiem kariem, nemierīgajiem laikiem un ugunsgrēkiem, bet kā tad nu karos var izpostīt un kā ugunsgrēkos sadegt, ja šādas celtnes Rīgā nemaz nav bijušas un pastāvējušas, kā to liecina vidus laiku kronikas un citi avoti. Rīgas namniekiem un pilsoņiem rūpes par plašu uzdzīvi ir bijušas svarīgākas, nekā par mākslinieciski vērtīgu celtnu radīšanu. Un tādēļ Vec-Rīgas celtnes, cik tās vēl uzglabājušās, salīdzinot ar citām Hanzas pilsētām, kuras locekle bija arī bagātā

1. att. Renesanses portāls, 16. g. s. beigās, Jaunā ielā 22, pagalmā.

tirgotāju pilsēta Rīga, ir tīrās būdinas, kuras neraksturo ne savu laikmetu, un protams, vēl mazāk savu īpašnieku. Veltīgas bija mūsvācu bēdas, kad daži desmitu šo būdiņu pazuda, dodot līdzšinējā žurku graužta vietā skaidru un tīru laukumu vai arī laikmeta garam atbilstošas monumentālas celtnes.

Attieksmē uz Rīgas portāliem jāsa-ka, ka skaita ziņā to ir daudz, bet mākslinieciski vērtīgu darbu samērā maz. Visi tie vienkāršu amatnieku darināti un maz pie tiem piestrādājis mākslinieks, tādēļ visumā tie diezgan steriotipi.

Vecāko portālu, kuri attiektos uz Rīgas sākumiem, ir palicis pavisam maz. Te varētu atzīmēt romanikas iespaidā radīto Archibīskapa katedrales krustes austrumu spārna pakāpju portālu. Šis apaloka portāls attiecināms uz 13. g. s. sākumu un

cirsts no kaļķakmens. Portāla pakāpju profils atkārtots divas reizes, tas ir masīvs un smags, kā jau romanikai parasts. Romanikai jāpieskaita arī vienkāršais Jēkaba baznīcas zvanu torņa ieejas portāls.

Romaniku ziemeļzemēs 13. g. s. izspiež gotika. Arī Rīgas portālos smagās, masīvās romanikas vietā stājas viegla, kustīga gotika ar savu smailloci. Rīgā ir uzglabājušies divi diezgan bagātīgi izveidoti gotiskie portāli, tie ir Jāņa baznīcas un Archibīskapa katedrales ziemeļu portāls. Ļoti labi izveidots ir Jāņa baznīcas portāls, kura smailloku grezno pieci apvaļu profili, ar gotikai piemītošo vieglumu un tiekšanos uz augšu. Jāņa baznīcas portāls celts 14. g. s. no kaļķakmens. 600 gadu simtu ilgā laikā kaļķakmens bija tik stipri izburbējis, ka 1925. g. portālu vecā veidā atjaunoja no smilšakmens. 15. g. s. sākumam pieder divi gotiskie

2. att. Baroka portāls, 17. g. s., Monētu ielā 11.

smailloku portali Pētera baznīcas altara kora galā, kas darināti no profilētiem veidknieģiem.

Ar vidus laiku portaliem vienmēr bija saistīti akmens soli, ko novietoja paralleli portalam. Šo solus atbalstīja īpašas akmens plāksnes, kuras nereti bagātīgi izrotāja. Šādi soli pastāvējuši pie ļoti daudzām Rīgas vidus laiku pilsoņu mājām, bet vēlākos pārbūves un ielu paplašināšanas darbos šie soli galīgi nojaukti. Šis akmens solu plāksnes no 16. g. s. sākuma uzglabājušās vienīgi Melngalvju nama galvenajā portalā. Plāksņu augšējā laukumā cilnī attēloja vai nu sv. Mariju, Jēzu, vai arī kādu apustuli. Vēl kāda 16. g. s. solu plāksne uzstādīta nama pagalmā Jaunielā 22 un kāda cita plāksne izlietota kā kapakmens katoļu kapsētā pie sv. Franciska baznīcas.

15. g. s. sākumā Itālijā rodas jaunais būvnieciskais stils — renesanse, kura atdzemdina antikās formas un pamazām izspiež gotiku arī Rīgas būvniecībā, bet portalos parādas tikai 16. g. s., dažus gadus pēc reformācijas ieviešanas. Renesance pie mums parādas ar Holandes starpniecību, jo Vācijas kulturalā loma Rīgas dzīvē, sakarā ar Trīsdesmit gadu karu, bija stipri saplakusi un tās vietu ieņēma Holande, jo pēdējā savas plašās tirdzniecības dēļ bija ļoti bagāta, kas visai atbalstīja un veicināja visu mākslas nozaru uzplaukšanu. Holandes iespaids 17. g. s. Rīgā bija ļoti liels — pilsoņu tērpā ieviesās holandiešu mode, Rīgā parādījās lielā skaitā Holandes keramika, kā to varam novērot 16. g. s. beigās un 17. g. s. sākuma atradumos Rīgā šī gada izrakumos. Parādas lielā vairumā Holandē iespiestas grāmatas, vara grebumi, kartes u. c. Valsts vēsturiskā muzejā glabājas arī divi mazie altara zvani, kas 16. g. s. otrā pusē darināti Holandē.

Holandiešu meistari arī veic lielākos renesanses laikmetam piederīgos Rīgas architektūras pieminekļus. Agrīnai renesansei pieder 16. g. s. beigās celtais Jāņa baznīcas koris. Pārējai no renesanses uz baroku pieskaitams

Melngalvju nama galvenās fasades zelmenis, kuru arī 1620. g. pārbūvējuši, tā tagadējā veidā, holandiešu meistari. Renesanses portali Rīgā pavisam reti. Interesantākais no tiem Ūlenbroku nama portals, (1. att.), kas tagad atrodas sētas sienā Jaunielā 22. Portals raksturīgs agrās renesanses uztverei Ziemeļeiropā. Te darbam izmantoti tikai renesanses dekoratīvie motīvi, kamēr pats portals nav raksturīgs renesansei. Uz vītņu cilņiem rotātiem pilariem balstas apaļloks, kuru priekšpusē trīs akmeņi sadala četrās daļās. Virs loka Ūlenbroku ģerbonis un abpus tam rombi.

17. g. s. otrā pusē, harmoniski nosvērtās renesanses vietā, stājas nemierīgais, satrauktais baroks, kura pirmās pazīmes ap 1630. g. parādas Itālijā. Mūru cieta akmens masa, barokālās celtnēs kļūst mīksta, kustīga. Liniņu lūzumi, liekumi, gāmurojumi, reduplikacija un proporciju nesaskaņa raksturo šo gleznaino stilu. Arī Rīgas pilsoniskā celtniecībā baroks pārsvarā. Barokalos portalos rīdzenieki ir bijuši samērā izšķērdīgi. Ne tikai 17. g. s. otras puses dzīvojamās ēkas, bet arī noliktavas — spīķerus greznoja mākslinieciski veidoti portali. Ja arī šie barokālie portali ir ļoti dažādi savos dekoratīvos veidojumos, tomēr to arhitektonika ir stipri vienveidīga. Durvju ailes noslēdzas vienmēr ar archivoltu. Pusapaļos loku laukumos vēlāk ierīkoja gaismas logus — kuru šķērus izveidoja kādā fantastiskā veidojumā. Portalu sānus veido masīvi pilastrī, bet augšu noslēdz horizontāla dzega. Starp šiem trim barokālā portāla galveniem elementiem — vertikāliem pilastrīem, horizontālo dzegu un archivoltu (portāla pusloku) rodas trīsstūrveidīgi laukumi, kurus aizpilda bagātīgiem cilņiem vai nu eņģeļu tēli (2. att.) — Monetū ielā 11, Pētera baznīcas rietumu gala labā sānu portalā, Mārstaļu ielā 2 un Mārstaļu ielā 21, vai tikai ķerubu galviņas (2. att.), jau pieminētais renesanses pārejas laikmetā Ūlenbroka portals Jaunā ielā 22. Figuralo veidojumu vietā bieži parādas

puķes vai augļi, portālos — Mūku ielā 1, Tirgoņu ielā 10, akanti — Peitavas ielā 9/11 vai arī palmu lapas — jau minētā Tirgoņu ielas 10 portālā. Barokālos portālus reti kad noslēdz galvenā dzega — kā: Monetu ielā 11, Mūku ielā 1 un Miesnieku ielā 4. Lai samazinātu dzegas smagumu, to noslēdz kāds arhitektonisks elements — Melngalvju nama galvenā ieeja, portāls Mārstaļu ielā 21, Smilšu ielā 10 (sētā), tēls — portāls Jaunā ielā 22, pagalmā vai arī vāzes un ģerboņi Jaunā ielā 22, Tirgoņu ielā 10 un Mārstaļu ielā 21. Portāli nereti pagarinas, jo tajos ietilpina, virs portāla, esošo gaismas logu — labs piemērs šādam papēdīenam ir Tirgoņu ielas portāls (3. att.). Uz portālu antablementa joslas bieži vien ir sastopami reliģiska satura ieraksti, latīņu, lejasvācu vai vācu valodā. Te nereti iecērt arī portālu celšanas gadu.

Rīgas barokālo portālu dekorācijā parādās stilizētas, kaislību pilnas pus cilvēku, pus dzīvnieku maskas, (2. att.), kuru sejas daļas pāriet fantastiski izveidotos un savītos augu motīvos. Šīs maskas ir raksturīgas Rīgas barokāliem portāliem un te izpaužas kāda vietējo meistaru īpatnējā uztvere. Rīgas meistari turas pie laikmetam raksturīgā uzskata, ka kolonnas barokālos portālos lietojamas tikai dievnamiem, kādas redzamas bagātiem izcilniekiem rotātos trijos Pētera baznīcas rietumu gala portālos, kuru celšanai līdzekļus ziedojis pilsonis Klauss Mistēds un tos pagatavojis akmeņkalis Valters Šmīselis. Portālus grezno četras Korintas kolonas, starp kurām, katrā portāla pusē atrodas sieviešu tēli — kristīgo tikumu simboli. Virs katra portāla atrodas pa apustuļu tēlam. Profanā celtniecībā vienīgais kolonu portāls ir Reuterna namam Mārstaļu ielā 2, kuru un iespējams arī Dannenšterna nama portālu Mārstaļu ielā 21, būs laikiem cēlis augšminētais akmeņkalis V. Šmīselis.

Baroka novirziens — rokoko (Lui XV stils) ar savām graciozām „S” veida līnijām Rīgas akmeņu portālos ir at-

3. att. Baroka divstāvu portāls, 1698. g.,
Tirgoņu ielā 10

stājisniecīgas pēdas. Varētu atzīmēt tikai pāris šim novirzienam raksturīgus portālus. Labs rokoko piemērs ir Smilšu ielas 10 (sētā) portāls (4. att.). Pilastri te sniedzas tikai līdz durvju lokam, un horizontāli to noslēdz galvenā dzega. Architravu un frīzu aizvie-

4. att. Rokoko portals, 18. g. s., Smilšu ielā 10.

to „S” veidīgie rokoko motīvi. Ziemeņa šķelumā novietota vāze. Rokoko portālus vēl varētu atzīmēt L. Kēniņa ielā 13, L. Kalēju ielā 70 un Pēterabaznīcas laukumā 1.

Ja akmeņkalki nav atstājuši lielu skaitu rokoko portālu, tad daudz tādus ir darinājuši Rīgas galdnieki un kokgriezēji. Viņu darbi mākslas ziņā nav zemāk vērtējami par apmeņkalu darbiem. Kāds labs koka portāls (gan iekštelpu) glabājas galvas pils. Rīgas vēsturiskā muzejā, bet tādi atrodami arī vēl pirmatnējās vietās — L. Kēniņa ielā 13 un M. Kalēju ielā 23. Pat tad, kad jau 18. g. s. akmeņu portālu sāka vienkāršot, galdnieki portālu — durvju izgriešanā lietoja vēl bagātās baroka formas. Tādas vēl uzglabājušās Aldaru ielā 14, L. Pils ielā 36 un Miesnieku ielā 1.

Baroka māksla pēc Lielā Ziemeļa kara piegriezās klasicismam. Kopš 18. g. s. pirmās puses visi Rīgas portāli ir klasicisma ietekmēti. Pilastri sniedzas vienmēr līdz antablementam, un dzegu noslēdz timpanona trīsstūris. Korintas kolonnas aizstāj vienkāršās doriskās vai joniskās. Šāds klasiskā garā veidots portāls ir Miesnieku ielā 4 (5. att.). Šim vienkāršojuma paraugam derēja pilsētas inž. F. Ciboriusa celtie trīs Rīgas apcietinājumu vārti — Grēcinieku, Jaunie un Šāļu.

Stilu elementus izlietojuši ne tikai akmeņkalki portāliem, bet arī epitafijām un kapu pieminekļiem. Koka tēlnieki šos pašus elementus arī izmantoja altāru un baznīcu iekštelpu izgreznojumiem.

5. att. Klasisks portāls, 18. g. s., Miesnieku ielā 4.

18. g. s. ievadītais klasicisma novirziens izpaužas mūsu portalu celtniecībā līdz pat 18. g. s. beigām, kad portals zaudē savu patstāvību un iekļaujas fasades arhitektūrā, kā tās neatņemama sastāvdaļa.

Savu nokrāsu Rīgas portalēm uzspiež arī ampīrs, kurš Rīgā parādās 19. g. s. sākumā. Ampīra pazīme ir lieli, smagie, nedalītie laukumi, kā tas redzams ampīram raksturīgos ēku portalos Jaunavu ielā 9 un Jēkaba laukuma arsenāla portalos. Ampīrs ar savu smagumu ir pilnīgi pretstats vieglajam, rotalīgajam barokam.

Rīgas portalu celtniecību ir kavējis derīga būvmateriāla trūkums, jo vajadzīgie akmeņi bijuši jāieved no ārzemēm. Mūsu pašu šūnakmens tad vēl nav atradis vajadzīgo pielietojumu. Ir

ziņas, ka akmeņi jau 16. g. s. vesti no Rēveles apkaimes, bet Jēkaba un Jaunie vārti celti no Gotzemes akmeņiem. Arī vēlākos laikos uz Rīgu vesti akmeņi veseliem kuģu lādiņiem, kuri izlietoti celtniecības nolūkiem.

Uzglabājušos portalus mūsu dienās piemeklējusi viena nelaiمة, tie vai visi, krāsojot attiecīgo celtni, pārklāti eļļas krāsām, kuras nereti sakrājušās kārtu kārtām, kas traucē portalu aplūkošanu un mazina to māksliniecisko vērtību un iespaidu, jo krāsa aizsedz zīmējuma sīkākās līnijas un nianšes. *)

*) Šajā pārskatā par Rīgas portalēm, galvenā kārtā esmu pieturējies pie prof. Dr. arch. P. Kampes portalu pētījumiem: „Vec-Rīgas portāli“ Rīgā, 1932. g. un „Die Hausteintore des 17. und 18. Jahrhunderts in Riga und die damaligen Riga'schen Bildhauer und Steinmetzer“ Rīgā, 1934.

Arķibiskapa katedrale.

Viena no vecākajām Rīgas baznīcām ir Arķibiskapa katedrale, kura senāk saucās sv. Māras, jo bija veltīta sv. Marijai, vai Doma baznīcu, kā vidus laikos apzīmēja katoļu baznīcas, kuras apkalpoja bīskaps. Rīgas dombaznīcas sākumi meklējami līdz ar vācu tirgotāju faktoriijas dibināšanu lībiešu Rīgā 1201. g., kad arī sāka celt pirmo koka Domu, tagadējās Jāņa baznīcas tuvumā. Gada laikā būvdarbi veikti un kā chronists Indriķis stāsta (VI, 3, 4), 1202. g. uz Rīgas domu pārceļ bīskapisko katedru no Ikšķiles un visu Līvoniņu novēl visusvētajai Marijai par godu, kas arī Rīgas domam piešķir sv. Marijas baznīcas titulu. Šī baznīca nav bijusi liela, tamdēļ jau 1211. g. bīskaps Alberts tai izrauga vietu, ārpus mūriem, lībiešu ciema daļā, tagadējās Arķibiskapa katedrales vietā. Te arī sāka celt jauno Domu un klosteri domkapitula vajadzībām. Šai jauncelamai baznīcai vajadzēja reprezentēt bīskapa Alberta varu un sasniegumus iekarojamā Līvoniņā, tamdēļ tā arī bija ceļama iespējami krāšņa un

grezna. Sākumā darbi veikušies palēnām, tikai pēc 1215. g. lielā ugunsgrēka, par kuru vēsta Indriķis (XVIII, 6) šādi: „pēc tam gavenī izcēlās dziļā nakts klusumā liels ugunsgrēks Rīgas pilsētā un nodega pilsētas pirmā daļa, protams tā, kas pirmā bija uzcelta un pirmā ar mūrī apjozta, no svētās Marijas baznīcas, kas sadega kopā ar lieliem zvaniem, līdz bīskapa mājai, kopā ar piegulošām mājām, līdz pat bruņinieku brāļu baznīcai,“ baznīcas būvdarbi sākti pastēdzināt un klosteri pārgājis dzīvot domkapituls, „un pēc šīs pašas pilsētas un baznīcas nodegšanas, viņi sāka celt svētās Marijas baznīcu ārpus mūriem pie Daugavas un turpat dzīvot.“ (Indr. XIII, 3). Tāda nu ir mūsu Arķibiskapa katedrales priekšvēsture.

Alberta laika Katedrale, kura sastāda Archibiskapa katedrales centrālo daļu (koris, šķērsjoms un galvenais joms), sāka celt no kaļķakmeņiem. Tā kā šā būvmateriāla nav Rīgas tuvumā, bet tas bija jāpiegādā no lielāka attāluma — Salas pils vai pat Ikšķiles, tad baz-

1. att. Alberta laika doms (13. g. s.) ar 14. g. s. paredzētiem frontāliem torniem.

nīcas tālākā būvē, apm. cilvēka augstumā, sākuši pāriet uz ķieģeļu būvi, kādā arī baznīca uzcelta. Ķieģeļi ņemti no vairākām, vismaz piecām dažādām ķieģeļnīcām, kā to rāda ķieģeļos iespīstās ķieģeļnīcu markas. Ķieģeļu samēri $24 \times 14 \times 9$ cm. Alberta doma ārējā arhitektoniskā apdare izvesta sakšurumaņu stilā, tomēr visumā tā nav viengabalaina, kas izskaidrojams ar ilgo būvēšanas laiku un dažādiem meistariem, kuru vārdi gan nav zināmi. Baznīcas 13. g. s. arhitektūrā saskatāmas gan cisterciešu, gan gotzemiešu būvniecības pazīmes, sevišķi baznīcas ziemeļu portalā. Baznīcas plāns līdzinās latīņu krustam. Alberta laikā Doms ir trīsjomu haies garenceltne, kas pret rietumiem noslēdzas ar mūri bez torņa (1. att.). Kori noslēdz, gandrīz visā galvenā joma platumā, pusapaļa romaņu apsida. Arī šķērsjoma malu kvadrātus noslēdz pusapaļas apsidas. Šķērsjoma ziemeļu apsidas ārējā sienā iemūrēts kapitels, kurā veidots libieša krūšu tēls, kas vienīgais 13. g. s. vietējo attēlojums. Baznīcas mūra biezums ir no 0,5—2,0 m, tā vidus pildīts ar kaļķakmeņu un ķieģeļu drumslām, kas ar kaļķu javu saistītas stiprā viengabalainā masā. Darba steiga bijusi par iemeslu arī tam, ka baznīcas dienvidus siena iznākusi ļoti slīpa, tā kā to pret kapitulzāli vajadzējis nostiprināt kontrafor-

siem. Alberta doma būve vilkusies stipri garumā, tā sāкта, kā jau redzējām, 1211. g., enerģiskāki turpināta pēc 1215. g. ugunsgrēka un 1226. g. galvenie darbi ir jau tiktālu paveikti, ka baznīcā pāvesta legāts Modenas Viļums jau var noturēt koncilu. Bet baznīcas būve nav vēl galā un bīskaps Alberts arī nepieredz tās pabeigšanu. Pēc viņa nāves 1229. g. baznīcas būvdarbi nādas trūkuma dēļ apstājas. Pat uzceltos mūrus nav iespējams uzturēt kārtībā un Alberta pēcnācējs bīskaps Nikolajs par šo apstākli sūdzas pāvestam Inocentam IV., kurš ar 1254. g. senrakstu uzaiņina visus Rīgas bīskapijas ticīgos, ziedot Doma baznīcas izbūvei, piešķirot ziedotājiem 40 dienu ilgas atļaidas.

Baznīcas dienvidus sienai, latīņu „U” veidā, pieslēdzas klosteris, kura būvdarbi tikai pa daļai veikti bīskapa Alberta laikā. Klosters vidū atrodas kvadrātisks pagalms, kuru no trim pusēm ieslēdz krusta aile. Ailes garums ziemeļu-dienvidus virzienā ir 40 m, bet austrumu-rietumu 38 m. Krusta ailē ir 28 gotiskā stilā veidotas velvīes nodalījumi, kuru pilāru balstus noslēdz figurali vai arī ornamentāli veidojumi. Mākslinieciski vērtīgi ir noslēgumu figuralie veidojumi ar savu īpatnību, kuros jūtams Gotzemes mākslas šī laika iespaids. No krusta ailes uz ārieni veda tikai divas izejas — dienvidus ailes austrumu (uz Jauno ielu) un rietumu (uz Palasta ielu) galos. Ar baznīcu krusta eju savienoja arī divas ejas, aīļu ziemeļu galos. Ailes velvīes krāsotas primitīvām, toreiz parastām krāsām, sarkano okeru, sodrejiem un kaļķa pienu, kādas krāsas pielietotas arī krusta ejas atjaunošanas darbos. Dienvidus ailes vidū, pagalma daļā, atrodas kvadrātiska vienstāvu celtnē — tonsorijs, akas mājiņa, kura bija viegli un ērti sasniedzama no klostera saimnieciskām telpām, kuras atradās tonsorija tuvumā. Klosters galvenās telpas atradās klostera austrumu un dienvidus spārnos. Te atradās sakristeja, kā arī $13,1 \times 8,8$ m plašā kapitula zāle, kas ieturēta ziemeļvācu vecromaņu stilā.

un kura tagad izpilda Katedrales iesvētamo zāles uzdevumus, kā arī parlatorijs un kopēja guļamistaba — dormitorijs. Klosters dienvidus daļā bija kopējās ēdamistabas refektoriji, klosters virtuve un saimniecības telpas. Klosters dārzu, ceļš krusta veidā, sadalīja 4 mazākos kvadratos, kurus tāpat kā krusta aili izlietoja kapsētai. Kapsēta atradās arī baznīcas ziemeļu un austrumu pusē, kuru sauca par „pelēko“, atšķirībā no „zaļās kapsētas“, klosters pagalmā. Līdz pat 18. g. s. pagalma vidū augusi kupla liepa, droši vien vairākus gadu simtus veca.

14. un 15. g. s. saglabājuši ir ļoti trūcīgas ziņas par pārveidojumiem Doma baznīcā. 14. g. s. baznīcas rietumu galā piebūvēta šķērshale, ar gandrīz 3 m biezām sienām, kas liek domāt, ka bijis nodomāts celt divus frontālus torņus (sal. rekonstrukciju 1. attēlā), bet vēlāk nodoms atmests un tikai virs vidējā kvadrata — sv. Jura kapličas, uzcelts viens samērā zems, četrstūrainis tornis un Rīgas doms 14. s. gaitā maz ko atšķīries no Alberta laika Doma (2. att.).

15. g. s. notika lielākas Doma pārbūves. Hales vidus jomu paaugstināja un hales baznīca pārvērtās par baziliku. Šī vidus jomas paaugstināšana piespieda pārveidot arī torņa hali. Lai rastu pietiekošu atbalstu smagajam mūrim, bija jāizmūrē augstākas apakšējās torņu hales loku smailes, kas izjaucā hales monumentālo, plašo iespaidu. Arī zemais četrstūrainis tornis ar divslīpu jumtu (2. att.) tika pārveidots. Pats tornis tika paaugstināts un tā sienas noslīdzās 4 trīsstūra zelmeņiem, bet torni sedza slāids astoņšķautainas piramīdas veida jumts (3. att.). Nelieli pārveidojumi notika arī baznīcas austrumu šķērsojumā, paplašinot ielodzes blakusaltariem. Šādi pārveidota baznīca palika līdz 1547. g. ugunsgrēkam.

1547. g., svētdienā pirms Vasarrassvētkiem, izcēlās ugunsgrēks ordeņa pils priekšpili, kurš izdevīga vēja dēļ virzījās pa Pils ielu un sasniedza Doma baznīcu. Daļa baznīcas jumta bija klā-

2. att. 14. g. s. pārveidotais doms.

ta dēļiem, un liesmas pārsviedās arī uz baznīcu, kurai izdega vidus joms, kapeles un tornis. Ugunsgrēka postījumi nākošos gados, cik nepieciešams, tika salaboti, bet galīgi baznīcu kārtībā noveda tikai 1595. g. Tornis dabūja tagadējo galeriju un barokālu izbiezni, bet jumts slaidu piramīdu, kuru noslīdzda bumba ar gaili (4. att.). Šajā laikā jau reformācija bija iesakņojusies Rīgā un poļu ķēniņš Stefans Batorijs, pēc 18.000 marķu samaksas virsbīskapam, par kādu sumu baznīca bija iekārta, ar īpašu dokumentu baznīcu piešķīra pilnietas īpašumā.

Līdz pat 18. g. s. beigām, Doma baznīcu neskar nekādas lielākas pārbūves. Pēc Pēterā baznīcas torņa nogāšanās 1666. g. 11. martā, rātskungi gan uzturējās arī par citu baznīcu torņu stāvokli. Tika uzaicināti būvmeistari no Lībekas un Holandes, kuri arī Doma baznīcas torni ilgāku laiku apskatīja un pētīja. Tornī atrada vairākas plaisas, kuras tomēr likvidēja bez kādiem lielākiem sarežģījumiem un pārbūvēm. 18. g. s. pēdējā ceturksnī, Katedrales torņa jumts bija palicis nestabils un sācis nosvērties. 1775. g. smailais 16. g. s. beigu torņa jumts tika nojaukts un 1776. g. atvietots ar tagadējo zemo, saspīesto torņa cekulu. Šajā pašā gadā pārveidoja arī Katedrales kora, altara apsīdas jumtus un austrumgala zelmeņi. Kari, kuri tik daudz postījuši Rīgas celtnes, Arhibīskapa katedrālī ir mazāk skāruši. Alekseja Michailoviča aplenkuma laikā, katedrale nemaz ne-

3. att. 15. g. s. pārveidotais doms.

cieta. Smagākus bojājumus baznīcai nācās ciest Lielā Ziemeļu kara laikā, kad 1710. g. sašāva tās jumtu un ieplūstošais lietus ūdens izmērcēja baznīcas velves un bojāja koka konstrukcijas. Baznīcai nepagāja secen arī krievu-franču kara gaitas 1812. g., kad baznīcu un krusta eju rekvizēja militu un labības nolikšanai. Ar baznīcu neapgājās diezin cik rūpīgi un pēc tās atbrīvošanas 1814. g. 24. aprīlī, baznīcas iekštelpām un krusta ejai bija nodarīti zaudējumi par 24.000 rubļiem. Lielinieki Katedrali bija paredzējuši pārvērst par mītiņu un sapulču telpu, bet pie šī nodoma izvešanas viņi netika. Arķibiskapa katedrales tornis ir liecinieks mūsu Brīvības cīpām, tornī atradās mūsu novērotājs un Bermonts arī baznīcu neaupa, taču bojājumi bija samērā niecīgi un tos ātri saveda kārtībā. Baznīcas tornim ir nācies vairākkārt arī ciest pērkonu negaisos. Pērkoņa spērieni tornī atzīmēti 1614., 1629., 1705. un 1755. g., taču laimīgā kārtā šie spērieni torni neaizdedzinājuši. Daugavas pavasara plūdi Katedrali ir apdraudējuši vairākkārt. Lielie 1709. un 1744. g. plūdi baznīcas iekšienē izdarījuši lielus postījumus. Starp citu plūdus samircis arī

liels vairums Glikas tulkoto bībeļu latviešu valodā. Lai cīnītos pret plūdu briesmām, Daugavas malu un arī Katedrales apkārtni sāka uzpildīt smiltīm, kādēļ arī pati baznīca itkā iegrima zemē. Lai tagad sasniegtu baznīcas pirmatnējo līmeni, jānokāpj pa trepēm uz leju 12 pakāpieni, lai gan pirms vairākiem gadu simteņiem, ieejot baznīcā, bija jākāpj vairāki pakāpieni uz augšu.

Arķibiskapa katedrali un arī klostera pagalma kapsētu līdz pat 1773. g. izlietoja apbedīšanai. Baznīcā apglabāti visi Rīgas biskapi un virsbiskapi, atskaitot Mikeli Hildebrandu, kuru pēc paša vēlēšanās apbedīja klostera pagalmā, blakus krusta ejai. No ordeņmestriem, te pēdējo dusas vietu radis ordeņa mestrs Mengede. Doma dibinātājs, bīskaps Alberts, arī atdusas savā dibinājumā, „zem trešā akmens, zem paša gaismas luktura“. No Ikšķiles baznīcas te pārveda arī pirmā Vidzemes bīskapa Meinharda pīšļus, kurus apbedīja baznīcā „svētā Sakramenta pakājē“. Bez šiem augstiem baznīcas vīriem, te atdusas arī neskaitams daudzums Rīgas pilsoņu, to starpā arī latviešu, kuri te atstājuši piemiņas plāksnes vai arī kapu akmeņus. Laba tiesa šo kapakmeņu un piemiņas plāksņu ir iznīcināta dažādos baznīcas „restaurēšanas“ un pārbūves darbos. Tā 1816. g. daļu kapakmeņu vienkārši pārdeva akmeņkalim Ad. Hagkam par 100 rubļiem. 1786. g. Katedrali sāka „pārremontēt“, izmetot arī daudzas mākslas vērtības. Pret to sāka protestēt mākslas un zinātnes cienītāji, to starpā sevišķi enerģiski prof. J. Ch. Brotce, kas arī panāca daudzu pieminekļu saudzēšanu.

Arī no senās baznīcas iekārtas maz kas palicis pāri, kaut gan katoļu laikos tā bijusi ļoti krāšņa. Te lielu lomu spēlējusi reformācijas laika piekritēju neiecietība, kad 1524. g. svētbilžu grautiņos tika iznīcinātas un izpostītas senās mākslas vērtības, baznīcas altara tēlam tikusi apsieta ap kaklu virve, tas norauts zemē un iznīcināts. Pazudis arī Marijas sudraba tēls, kas katedralē bijis katoļu laikos Svētbilžu grautiņos iz-

nīcināti arī kokgriezumiem greznotie Katedrales altari, šķirsti u. c. mākslas priekšmeti. Kas no mākslas vērtībām vēl bija palicies „bilžu grautiņu“ neaizskārsts, to izpostīja baznīcas „remontētāji“ 18. g. s. beigās. Šajos darbos sapostīja Meinharda kapa pieminekli, kas reta pieminekļu forma, sastopama tikai dienvidus-Francijā un Italijā. Meinharda piemineklis ir sienā iemūrēts sarkofags, ko ieslīpu pārklāj kalķakmens plāksne ar biskapa attēlu lēzenā reljefā. Šos „remontos“ iznīcināja ar pastarās tiesas fresku, ko kora velvē bija gleznojis Rīgas mākslinieks K. Meijers, tāpat daudzus citus gleznojumus, kokgriezumus u. c. piemīnas. 1816. g. raksta Liborius Bergmans, ka pirms 30 gadiem kādā Katedrales stūrī bijuši mākslas ziņā vērtīgi, kokā griesti, mazi altari ar durvīm, kuros attēlotas Bībeles ainas. Nav ne mazāko aizrādījumu, kur šie altari palikuši. Tā tas ir noticis ar daudziem līdzīgiem mākslas darbiem. Mans nolūks nav te tos visus nosaukt un aprakstīt, bet tikai ar pāris piemēriem rādīt toreizējo vācisko pilsētas tēvu un Katedrales amatpersonu „lielo uzmanību un gādību“ par mākslas priekšmetiem, kurus visumā, taču, bija radījusi vāciskā kultura un kuras pieminekļu sargāšanu, cauri gadu simteņiem, tā pārspīlē šīs kulturas mūsu dienu pārstāvji.

Ar mākslas vērtībām mūsu dienu Arķibiskapa katedrale nav bagāta. Ja atskaita 1641. g. Rīgas rātskunga Dr. L. Hintelmaņa dāvāto kanceli, kuru grezno bagātīgie barokālie kokgriezumi — 12 apustuļu tēli apakšā un kristīgo tikumu simboli augšā, kā arī 18. g. s. darinātos Melngalvu savienības solu mākslinieciskos veidojumus un krāsainos logu gleznojumus, kas darināti 19. g. s. 80. un 90. gados, tad tās arī ir visas ievērojamākās Katedrales mākslas vērtības. Tagadējais altaris darināts pēc arch. Dr. V. Neimaņa meta un pagatavots 1896. g. Viduslaiku altaris pilnīgi iznīcināts. 18. g. s. altara fragmenti, Mozus un Jāņa tēli, kā arī māksl. Boses gleznota altarglezna novietota Katedrales

4. att. 1595. g. pārveidotais doma tornis. Skats no krusta ailes pēc 1612. g. vara grebuma.

Māras kapličā (baznīcas ziemeļ-rietumu stūrī). Sienas pārblīvētas daudzām piemīnas plāksnēm un epitafijām, gan kokā, metalā un akmenī, bet maz šīm piemīnas zīmēm ir mākslinieciskas vērtības. Ievērojamas ir Katedrales ērģes, kuras 1601. g. izbūvējis J. Rābe ar 42 balsīm un tās maksājušas 5685 guldenus un 3 markas. Ērģes pārbūvējis 1773. g. H. Tontius, bet lielās tagadējās ērģes izbūvētas laikā no 1883.—84. g. ar 125 balsīm un 6883 stabulēm, kas ir

Skats uz Arķibiskapa katedrālī.

lielākais šāda veida instruments, tās maksājušas 45,000 zelta rubļu.

19. g. s. beigās Katedrales iekšieni un krusta aili, kā arī klosteri atjaunoja. Katedrales atjaunošanas darbus veica arch. Dr. V. Neimanis, tomēr viņa restaurējumi un ornamentālie veidojumi maz izteiksmīgi un nenozīmīgās krāsās, kaut arī tie itkā rekonstruēti pēc tur atrastām vidus laiku gleznojumu un ornamentu paliekām. Dr. V. Neimanis 1898.—99. g. izbūvēja arī ziemeļu portāla priekštelpu, kādas tur senāk nebija. 19. g. s. otrā pusē, architekta Felsko vadībā, nojauc noliiktavas Katedrales rietumu galā un izbūvēja arī galveno — rietumu portālu. Nelielus pārveidojumus baznīcas ziemeļu un dienvidus fasādēs izdarījis arch. Neiburgers.

Visvairāk nolaistā stāvoklī atradās klosteris ar krusta aili. Te restaurācijas darbus no 1891.—94. g. veica prof. Mormans, kas atjaunoja senā veidā krusta aili un tonsoriju. Pēc 1895. g. klostera atjaunošanas darbus turpināja un pabeidza Dr. V. Neimans. Telpas virs krusta ailes, atjaunoja laikā no 1888.—99. g., kad tās piemēroja pilsētas arhīva un bij. Doma muzeja vajadzībām. Kopš 1936. g. klostera telpu otro stāvu, virs krusta ailes, aizņem Galvas pils. Rīgas vēsturiskais muzejs, bet trešo stāvu pils. arhīvs un Vācu senatnes pētītāju biedrības biblioteka. 1938. ziemā krusta aili pilsētas būvvalde atjaunoja, jo prof. Mormana un Dr. V. Neimana izdarītie atjaunojumi bija stipri cietuši mitruma iespaidā. Lielākā krusta ejas daļa atrodas pils. vēsturiskā muzeja rīcībā, kur novietota Rīgas seno lielgabalu kolekcija.

Jau kopš vairāk kā gadu simteņa parādījušies raksti un aizrādījumi, gan tā laika dienas presē, gan arī vadošās

personas pārrunājušas jautājumu, par sīko nameļu un būdu uzbūzīgo tuvumu Katedralei. Katedrales rietumu galā, noplēšot daļu noliktavu un spīķeru, izveidojās šaurais un garais Doma laukums, bet pārējās Katedrales pusēs, sevišķi ziemeļu, palika šie sīkie namiņi līdz pat Atjaunotās Latvijas laikam, un tikai 1937. g. mūsu Vadoņa enerģiskā gādībā Arkibiskapa katedrales ziemeļu puse tika atbrīvota no sīko bodeļu un nameļu uzbūzības, kuru vietā radās skaistais 15. maija laukums, izceļot arī Katedrales monumentalitāti (sk. vāka att.). Arkibiskapa katedrales pārvaldes uzdevums būtu — šā vecā dievnama iekšieni uzpost laikmetam piemērotā garā, radot baznīcas mazvērtīgo epitafigu vietā nacionālam vienības laikam cienīgus pieminekļus.

Ja līdz šim runājām par Arkibiskapa katedrales raibajām tapšanas gaitām un pieminējām daudzus vārdus, kurus sakarā ar šās baznīcas tapšanu pauž chroniku lappuses vai nodzeltējušie pergamenti, tad nedrīkstam aizmirst tās tūkstošās latviešu darba rokas, kuras šim lielajam dievnamam lauza akmeņus Salaspilī un Ikšķilē vai arī veidoja ķieģeļu miljonus daudzās ķieģelniecās. Chroniku neminēts un senrakstu nepauzts, šis klusais darbs ir veicis vairāk, kā ārzemju meistari, šās būves vadītāji. Šo tūkstošo darba roku pūles un sviedrotās muguras dod mums pilnīgu tiesību šo dievnamu uzskatīt par savu, jo neviens cits viņa celšanā nav ielicis tik daudz darba, tik daudz spēka un tik daudz ticības. Tik daudz ticības varam darbam, tik daudz ticības savai tautai, ka latviešu rokām celtais Doms, kaut arī pēc 7 gadu simteņiem ir tapis par Atjaunotās Latvijas Arkibiskapa katedrāli.

Darbā izmantotās literatūras un saisinājumu saraksts

- Apinis, K., Arhaioloģiskie pētījumi un izrakumi Rīgā, 1938. g. Rīgā, 1939.
- Arbusow, L., Riga in siebenhundert Jahren.
- Arbusow, L., Der Dom zu Riga. Rīgā, 1924.
- Ārends, P., Valsts Prezidenta pils. Senatne un Māksla IV, 1937.
- Brotze, Joh. Chr., Rückblicke in der Vergangenheit 1810 un 1814. Rīgā.
- Bunge, F., Die Stadt Riga im 13. un 14. Jahrh.
- Gulecke, R., Der Dom zu Riga. Rīgā, 1884.
- Gutzeit, W., Die ehemalige Ringmauer Rigas un Der Rigebach und seine Umgebung. Mitt. X sēj.
- Heinrici Chronicon, Livoniae. Hanoverā 1874.
- Juškevičs, J., Vecā Rīga. Rīgā, 1936.
- Kampe, P., Rīgas dzīvojamo ēku iekštelpu arhitektoniskais veidojums I un II. Rīgā, 1939.
- Campe, P., Die Stadttore Rigas im 17., 18. und 19. Jh. und deren Meister. Rīgā, 1939.
- Löwis, K., of, Profanbauten. Rīgā, 1892.
- Löwis, K., of, Schloss Riga. Sb. Riga 1887.
- Löwis, K., of, Stadtmauer beim Konvent zum Heiligen Geist. Sb. Riga 1903.
- Löwis, K., of, Rigas Befestigungen nach einem Plane von 1634. Sb. Rig. 1912.
- Löwis, K., of, Burgenlexikon für Alt-Livland. Rīgā, 1922. ar sīku vecākās literatūras sarakstu.
- Mettig, C., Die Geschichte der Stadt Riga. Rīgā, 1897.
- Mettig, C., Urkundliche Beiträge zum Geschichte des Rigaer Domes. Balt. Monatschr. XXXIII sēj.
- Mitt. — Mittheilungen aus der livländischen Geschichte.
- Neumann, W., Das mittelalterliche Riga. Rīgā, 1892.
- Neumann, W., Das Schloss Riga und seine Bauten. Rīgā, 1903.
- Neumann, W., Der Dom zu St. Marien in Riga. Rīgā, 1912.
- Reinberg, Aug., Die Reste des Ellertrockturmes in Riga. Sb. Riga 1906.
- Rīga — B. Abera, P. Ārenda, Art. Baumaņa, P. Dreimāņa, Edg. Dunsdorfa, J. Jurevica, R. Liepiņa, J. Strauberga, K. Strauberga, J. Vāgnera un A. Zeidaka par Rīgas pilsētu krājumā „Latvijas pilsētas valsts 20 gados“. Rīgā, 1938.
- Rīgas pils Latvijas valsts Prezidenta mītne. Attēlu sakopojums Fr. Baloža un L. Liberta redakcijā ar P. Ārenda tekstu. Rīgā, 1938.
- Sb. Rig. — Sitzungsberichte der Gesellschaft für Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands.
- Senā Rīga gleznās, zīmējumos un gravūrās. Attēlu sakopojums Fr. Baloža un R. Šnores redakcijā. Rīgā, 1937.
- Seuberlich, H., Die alte Stadtmauer Rigas. Heimatbuch 1908. g. X sēj.
- Stegmann, R., Ausdehnung und Topographie Rigas mit Plänen. Rīgā, 1889.
- Straubergs, J., Rigas vēsture. Rīgā, 1937.
- Šnore, R., Rīgas senvēstures pieminekļi. Pašvald. darb. Nr. 3 — 1938.
- Šnore, R., Vēsturisko laiku senlietu atradumi Rīgā. Pašvald. darb. Nr. 4 — 1938.
- Šnore, R., Vecā Rīga jaunā gaismā. Pašvald. darb. Nr. 11 — 1938.
- Vipers, B., Latvijas māksla baroka laikmetā. Rīgā, 1937.
- Bez minētiem rakstiem darbā izmantoti daudzi sīkākī dažādu autoru raksti — Latviešu Konversācijas vārdnīcā, dažādos periodiskos izdevumos un dienas presē.

Satura rādītājs.

Priekšvārdi	3
Rīgas senie apcietinājumi	5
Rīgas pils	18
Pulvera tornis	25
Rīgas senie portāli	28
Arķibiskapa katedrale	33

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0306062499

0.041

2 FEB 1940